

Tartu Ülikool

Filosoofiateaduskond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Eesti ajaloo osakond

Monika Levkin

1947. AASTA RAHAREFORM NSV LIIDUS JA EESTI NSVs:
TEOSTAMINE JA VASTUKAJAD ÜHISKONNAS

Bakalaureusetöö

Juhendaja: prof. Tõnu Tannberg

Tartu 2014

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
1. SÕJAJÄRGSE MAJANDUSE TAASKÄIVITAMINE JA RAHAREFORMID EUROOPAS.....	6
2. RAHAREFORM NSV LIIDUS 1947. AASTAL.....	10
2.1. Kaardisüsteemi kehtestamine.....	10
2.2. Rahareformi ettevalmistamine	13
2.3. Kaardisüsteemi kaotamine ja rahareform.....	18
2.4. Reformi läbiviimisel ilmnunud kuritarvitused ja vastukajad ühiskonnas	19
2.5. Rahareformi tulemused	23
3. RAHAREFORMI TEOSTAMINE EESTI NSVs JA SELLE VASTUKAJAD ÜHISKONNAS	25
3.1. Kaardisüsteemist Eesti NSVs.....	25
3.2. 1947. aasta rahareform ja kaardisüsteemi kaotamine Eesti NSVs.....	30
3.3. Rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise kajastamine Eesti NSV päevalehtedes	31
3.4. Julgeolekuorganite vaade rahareformile	35
3.5. Toidukaartide aeg ja rahareform meenutustes-mälestustes.....	39
KOKKUVÕTE.....	43
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	46
MONETARY REFORM OF 1947 IN SOVIET UNION AND ESTONIAN SSR: IMPLEMENTATION AND RESPONSES IN SOCIETY	48
LISAD.....	51

SISSEJUHATUS

1947. aastal NSV Liidus toimunud rahareformi kohta käivad dokumendid olid kuni viimase ajani salastatud ja uurijatele kättesaamatud, mistõttu reform sai epiteedi „tundmatu reform“. Sündmus iseenesest polnud midagi Nõukogude Liidule ainuomast – Teise maailmasõja lõppedes ohjeldasid rahareformiga sõjajärgset inflatsiooni enamik Euroopa riike. Sõjapidamine nõudis raha ning katteta finantsvahendite emissioon oli paisutanud rahamassi enneolematult suureks, majanduse normaalseks toimimiseks tuli see käibelt kõrvaldada. Konfiskeeriva iseloomuga rahareformid toimusid ülimalt keerulistes sotsiaalmajanduslikes tingimustes, esimesena Belgias 1944. aastal, seejärel Taanis, Norras jt Euroopa riikides. Rahvusvahelisele majandusele kujunes murranguliseks 1947. aasta, mil NSV Liit ja Ida-Euroopa sulgusid „raudse eesriide“¹ taha. Läänes võeti suund heaoluühiskonna ehitamisele vabaturu tingimustes, Jossif Stalin jätkas Nõukogude Liidus industrialiseerimise teed, pidades tarbekaupade tootmist teisejärguliseks. Kergetööstuse takerdumine mõjutas otseselt sõjajärgset tohutut kaubapuudust Nõukogude Liidus ning 1947. aastal, mil toimus rahareform ja mindi üle kaardivabale kauplemisele, polnud majanduslikud võimalused selleks veel sugugi piisavad. Nõukogulik mainekujundus nõudis töötavalt rahvalt rahulolu ka kõige karmimates tingimustes ning nii toimusid „õnnemiitingud“ ka tollases Eesti NSVs.

Käesoleva töö eesmärk on anda pilt kaardisüsteemist, selle kaotamisest ja rahareformi ettevalmistamisest-läbiviimisest NSV Liidus, toetudes uuematele seisukohtadele ja allikatele. Oluliseks pean peegeldada sündmusi ja meeleolusid Eesti NSVs, sest poliitiliste ja majanduslike muutustega kaasnes teise kultuuriruumi mõjul igapäevaelu ümberkujundamine.

Töö koosneb sissejuhatusest, kolmest peatükist ja kokkuvõttest. Esimeses peatükis annan üldise ülevaate Euroopa majanduse seisust pärast sõda 1947. aastani. Teises peatükis on vaatluse all sõjaaegsed muutused NSV Liidu majanduses, rahareformi

---

¹ Mõiste „raudne eesriie“ pärineb Winston Churchilli nn Fultoni kõnest 5. märtsil 1946. aastal. Majanduslikus mõttes said Ida-Euroopa riigid nõukogude mõjupiirkonnaks just murrangulisel 1947. aastal. Vt.: **Applebaum, A.** Raudne eesriie 1945/1956. Tallinn: Varrak, 2013, lk. 277-291.

ettevalmistamine, reformi läbiviimine ja kaardisüsteemi kaotamine 1947. aastal. Kolmandas peatükis kajastuvad Eesti NSV elanikkonna meeleolud seoses rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamisega, ning kokkuvõttes püüan anda koondpildi sõjajärgsest toimetulekust, NSV Liidu rahareformi tulemustest ning sellega seotud meeleoludest.

Jelena Zubkova toob Baltimaade sovetiseerimise poliitikas 1944.-1953. aastatel välja kaks etappi. Kui peale sõjasündmusi rakendati siin sotsialismile rahumeelse ülemineku poliitikat, siis 1947. aasta sügisel algas ajajärk, mil nõukogulikku süsteemi asuti kehtestama jõuliste meetmete ja ühtlustamise läbi.² Poliitiliste repressioonide kõrval tugevnes majanduslik surve. 1946. aasta ikaldus Kesk-Venemaal, Ukrainas jm. tingis viljavarumise karmistumise Baltimaades, samas saabus üle piiri arvukalt näljapõgenikke. Nendega koos tuli kriminaalset elementi, mis andis tooni kohaliku meelsuse kujunemisele.³ Propaganda püüdis Eesti elanikkonda veenda sotsialistliku majandusmudeli eelistes, kuid nälgivatelt inimestelt kuuldu löi nõukogude tegelikkusest hoopis teise arusaama. Riigis valitsevat olukorda peegeldavad toleaegetes Nõukogude julgeolekuaruannetes fikseeritud inimeste arvamused. Antud töös jätan poliitilised pinged kõrvale ja pööran tähelepanu majandusliku lõimimise olulisele sündmusele, rahareformile, ning kaardisüsteemiga seonduvale. Ilmekas on kontrast ametliku ideoloogia poolt ajakirjanduses kirjeldatu – kus meeleolude kujundajana eestkõneleja rolli haaranud propagandatulv maalis 1947. aasta sündmustest ülevaid kujutluspilte – ja inimeste tegelike hoiakute vahel.

1973. aastal ilmus 1940. aastatel rahandusministriks olnud Arseni Zverevi raamat „Ministri märkmed“⁴, kus autor annab memuaaridele omase subjektiivsusega 1947. aasta rahareformist Nõukogude Liidus üldjoontes mõistetava pildi. Zverevi meenutused jäid aastakümneteks oluliseks allikaks reformi kohta. 1990. aastate II poolel, kui sai võimalikuks juurdepääs sõjajärgsete aastate dokumentidele, ilmus uute faktide valguses hulk teemakohaseid artikleid ning rahareformi käsitleti üldisemate majandus- ja sotsiaaluurimuste raamides. Neid käsitlusi on ka käesolevas töös kasutatud.

J. Zubkova teos „Sõjajärgne nõukogude ühiskond: poliitika ja igapäevaelu, 1945-1953“ on ülevaatlik ja omanäoline uurimus sõjajärgsete aastate meeleoludest ja

---

² Zubkova, J. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. Tallinn: Varrak, 2009, lk. 98.

³ Samas, lk. 117.

⁴ Зверев А.Г. Записки министра. М.: Политиздат, 1973.

toimetulekust Nõukogude Liidus, kus 1947. aasta rahareform ja kaardisüsteemi kaotamine on toodud teravate sotsiaalpoliitiliste probleemide taustal.⁵ J. Tverdjukova käsitleb 1920.-1950. aastate majandusajalugu nõ uuemas võtmes.⁶ Olulisim väljaanne, millele antud töö tugineb, on 2010. aastal Moskvast ilmunud dokumendikogumik, mis sisaldab rahareformi ettevalmistamise ja läbiviimise kohta seni salastatuna hoitud materjale ja dokumente. Neist paljud on raamatus publitseeritud esmakordselt. Dokumendikogumiku valguses asetub A. Zverevi „Ministri märkmetes“ rahareformi kohta kirjutatu uude perspektiivi: reformi ettevalmistamine algas tunduvalt varem kui mälestustes kirjas.

Eesti NSV kohta käiva materjali esitamisel toetun tollastele ajalehtedele, Riigi- ja Ajalooarhiivis asuvale kaardisüsteemi ja rahareformi kohta käivale dokumentatsioonile, sealhulgas leiavad kasutamist Nõukogude julgeolekuorganite aruanded rahareformi läbiviimisest. Olulisel kohal antud töös on julgeolekuaruannetes fikseeritud elanikkonna arvamused, mis on venekeelsetes dokumentides ära toodud otsekõnes. Püüan need eesti keelde vahendada võimalikult loomulikult, et tabada toleaegeid meeleolusid. Olude edastamiseks kasutan ka päevikuid ja mälestusi. Kirjamees Jaan Roosi⁷ päevik peegeldab sündmusi vahetult, pealtnägija silmade läbi, ja on seetõttu elanikkonna meeleolude arvestamisel oluliseks allikaks.⁸ Paljud teised mälestusteraamatud – milledest antud töös on kasutatud vaid mõned – käsitlevad toidukaartide aega ja sõjajärgset karmi elu mitte vähem traagiliselt. Sõda ja sõjajärgsed aastad on reljeefselt inimeste mällu sööbinud ning mõjutanud ka nooremate põlvkondade kasvamist.

---

⁵ **Зубкова Е.Ю.** Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945-1953. М.: РОССПЭН, 1999.

⁶ **Твердюкова Е.Д.** Государственное регулирование торговли в СССР (конец 1920-х – середина 1950-х гг.): историко-правовой Анализ.-Спб.: Филологический Факультет Спбгу; Нестор-История, 2011.

⁷ Jaan Roos (1888-1965), haridustegelane ja kirjamees. Rändas end võimude eest varjates linnas ja maal, kohtus sadade inimestega, ning talletas kuuldu-nähtu päevaraamatusse. Tema päevikus „Läbi punase öö“ kajastuvad sündmused Eesti NSVs 1944. aasta lõpust kuni 1950. aastate keskpaigani.

⁸ **Roos, J.** Läbi punase öö II. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 2000.

1. SÕJAJÄRGSE MAJANDUSE TAASKÄIVITAMINE JA RAHAREFORMID EUROOPAS

1944. aasta juulis toimus USAs New Hampshire'i osariigis Bretton Woodsi konverentsikeskuses nõupidamine, kus visandati tulevane finants-kaubanduslik maailmakorraldus. Asutati Rahvusvaheline Valuutafond, mille esimene juhatus kujundati ÜRO Julgeolekunõukogu eeskujul: selles olid USA, Suurbritannia, Prantsusmaa, Hiina ja Nõukogude Liidu esindajad. Tehti ettepanek luua rahvusvaheline kaubandusorganisatsioon, millest 1947. aastal sai Üldine Kaubandus- ja Tollipakt (edaspidi Maailma Kaubandusorganisatsioon). Arutluse all oli sõjaelsele jäigale rahandussüsteemile alternatiivse valuutarežiimi kujundamine, mille üheks institutsiooniks sai Maailmapank. Avatud rahvusvahelise kaubanduse tingimustes muudeti valuutad konverteeritavaks USA dollari alusel, mis oli kullastandardiga tagatud stabiilne valuuta ning rahvusvahelise maksevahendina aktsepteeritav kogu maailmas. Algse kava kohaselt osales ka Nõukogude Liit Bretton Woodsis soovitatud rahandussüsteemis, kuid 1946. aasta alguses tuli ootamatult äraütlev otsus. Sellise muutuse tausta selgitas George Kennani 22. veebruari ööl Moskvast Washingtoni saadetud „pikk telegramm“. 9. veebruaril 1946. aastal Suures Teatris peetud kõnes kuulutas Jossif Stalin, et Nõukogude Liit panustab endiselt esmajärjekorras industrialiseerimisele, valmisolekule sõjaks ning kapitalismi ja kommunismi vältimatule konfliktile. Koostöö Läänega tuleb kõne alla vaid siis, kui see sobib Nõukogude Liidu plaanidega.⁹ Teise maailmasõja lõpuaastateks oli Ameerika Ühendriikidest saanud maailmas domineeriv riik: majanduspoliitika oli edukas, tööstus innovatiivne ja arenenuim, dollar oli tugevaim valuuta. USA kontrollis 70% maailma kullavarudest ja valuutareservidest. Majanduslik kindlustunne andis võimaluse olla eestvedaja sõjajärgses poliitikas, sõnumiga *Pax Americana* – liberaalne maailmakorraldus, kus kehtivad vabaturu reeglid. Ameerika ja Nõukogude Liit polnud ainsad, kellele sõda ka kasu tõi: neutraalsed Rootsi ja Šveits olid oma majandust samuti märgatavalt kasvatanud.¹⁰ Suurem osa Euroopast oli laastatud ja purustatud.

⁹ **Judt, T.** Pärast sõda: Euroopa ajalugu 1945. aastast. Tallinn: Varrak 2007, lk. 122-123, 135.

¹⁰ **Van der Wee, Herman.** Prosperity and upheaval the world economy 1945-1980. Harmondsworth; Penguin Books, 1991, lk. 31.

Ülesehitustöö ei läinud valutult ja karm vabaturu konkurents oleks mõjunud sõjakahjustustest nõrkadele ja ebavõrdsete võimalustega riikidele destruktiiivselt. Määravaks sai siin Keynesi¹¹ revolutsiooniks kutsutud majanduspoliitika, nn segamajandus (*mixed economy*), mida iseloomustas valitsuse sekkumine majandustegevusse, natsionaliseerimine, võimalikult suur tööhõive ja ulatuslik sotsiaaltoetuste süsteem ning töölisklassi suurenenud õiguslik seisund – tasakaalustatud süntees turumajandusest ja valitsuse poolt kontrollitud majandussüsteemist. Majanduskasv ja planeerimine sai valitsuse poliitika osaks – kiire majanduskasv oli nüüdsest oluline märksõna kogu maailmas.¹² Kriis sillutas sotsiaaldemokraatidele teed võimu juurde, sotsiaalsed reformid ja planeeriv-kontrolliv majanduspoliitika sobis nii töölisklassile kui sõjas vaesunud kapitalistidele, samas hoiti ära radikaalne pööre vasakule.¹³ Euroopas valitsev poliitiline kliima ja rakendunud segamajanduse konstruktsioon ei vastanud küll Ameerika majandusringkondade ootustele – suund planeeritud heaolumajandusele oli vastupidine soovile toibutada multilateraalne avatud turumajandus – kuid peale Harry Trumani sõnavõttu 1947. aastal võttis külm sõda hoogu ja umbusk Euroopa vasakpoolsete valitsuste suhtes sundis Washingtoni haarama initsiatiivi. Majanduspoliitika oli osa sellest plaanist.¹⁴

Pärast sõda valitses Euroopas katastroofiline toidu-, tarbekaupade- ja küttepuudus. Viljaimport Ameerikast sai möödapääsmatuks. Nõudmine Ameerika kaupade järele tõusis hüppeliselt, kuid toodete ostuks oli vaja raha, dollareid. Eurooplastel polnud muule maailmale midagi müüa, et valuutat hankida, seda enam, et USA tööstusel oli tohutu tehnoloogiline edumaa ning toodang konkurentsivõimelisem. Šveitsi, Rootsi ja Belgia kaubavahetus Ameerikaga toimus edukalt, kuid Euroopas ei saanud dollareid vahetada mittekonverteeritavate nõrkade valuutade tõttu. Olukorra leevendamiseks pakkus USA Euroopa riikidele laenu.¹⁵

---

¹¹ Maynard Keynes, Briti majandusteadlane. Keynesi õpetus 1930. aastatest eeldas, et majanduse planeerimine, eelarve defitsiit ja täielik tööhõive on soovitatavad ja toetavad üksteist. 1944. aastal oli Keynes Bretton Woodsi konverentsikeskuses toimunud nõupidamise initsiaator, Maailmapanga idee autor. Vt.: **Judt, T.** *Op. cit.*, lk. 122-123., lk. 560.

¹² **Van der Wee, Herman.** *Op. cit.*, lk. 285-289.

¹³ **Brett, E. A.** *The world economy since the war: the politics of uneven development.* Basingstoke; London: Macmillan, 1986, lk. 65.

¹⁴ **Van der Wee, Herman.** *Op. cit.*, lk. 439.

¹⁵ **Van der Wee, Herman.** *Op. cit.*, lk. 43.

Ohjeldamatut inflatsiooni, mis rahu ajal hoogu võttis, peatati rahareformide abil. Juba 1944. aasta oktoobris, veel enne maa täielikku vabastamist, teostati rahareform Belgias. Ringluses oleva raha hulka vähendati oluliselt: vana raha korjati käibelt ning elanikele anti kindel summa uues rahas. Pangakontod külmutati. Hoiused lasti küll kauplemise elavnedes osaliselt vabaks, kuid ülejäänud konverteeriti pikaajalistesse riigi väärtpaberitesse, mida sai kasutada maksude tasumisel. Samal ajal soodustati importi, et kaubad oleks kättesaadavad, milleks riik kasutas märkimisväärset dollarireservi.¹⁶ Edukal reformil oli oluline tähtsus Belgia sõjajärgse majanduse kiires kasvus, millist eeskuju püüdsid teised riigid järgida.¹⁷ Esimestel sõjajärgsetel aastatel toimusid rahareformid Prantsusmaal, Taanis, Hollandis, Norras jm Euroopas. Valuutad seoti USA dollariga. Suurbritannia püüdis säilitada naelsterlingi staatust, pakkudes dollarile konkurentsi. Eelkõige meretagustes dominioides, „naelsterlingipiirkonnas“, seisti vastu Ameerika domineerivale ekspordile ja otsesele sekkumisele ning suudeti, paradoksaalsel moel tänu USA finantsabile, oma „möödunud aegade prestiiž“ säilitada.¹⁸

1947. aasta kujunes Euroopale erakordselt raskeks. Vahetult sõjale järgnenud lootuse tõus ja ülesehituse entusiasm olid vaibunud, kardeti aastakümneteks venivat virelemist ja vaesust, inimesi valdas suur igatsus normaalse elu järele. Toidupuudus oli mõõtmatu, sest ka Ida-Euroopa viljakasvatuspiirkonndi tabas 1946. aastal ikaldus. Rasketes oludes langesid nii põllumajandus- kui tööstustoodang, lootusetus lõi soodsa pinnase kommunismiideede levikuks – Euroopa oli langemas Stalini kätte.¹⁹

Suureks lahendamata probleemiks oli Saksamaa poliitilise tuleviku küsimus. Saksa tööstuse elluäratamine oli strateegiliselt oluline samm – riigis valitsev kaos ja viimsepäevameeleolud Euroopas kujutasid USA silmis julgeolekuriski. Marshalli plaan ehk Euroopa taastamise programm avalikustati 1947. aasta juunis, riikidele pakuti neljaks aastaks massiivset abiprogrammi ja rahalist toetust, et tagada finantsstabiilsuse mehhanismide rakendumine.²⁰ Marshalli plaan nägi ette kõigi Euroopa riikide majanduslikku koostööd, teiste seas ka NSV Liidu osalust. Nõukogude Liit ja Ida-

---

¹⁶ Dollarid teeniti sõja ajal Aafrika kolooniast pärit uraani ja vasetarnete eest USAsse ja Antwerpeni sadama militaarsest kasutamisest. Vt.: **Van der Wee, Herman.** *Op. cit.*, lk. 38.

¹⁷ Samas, lk. 38.

¹⁸ **Brett, E. A.** *Op. cit.*, lk. 140-145.

¹⁹ **Judt, T.** *Op. cit.*, lk. 101-103.

²⁰ **Van der Wee, Herman.** *Op. cit.*, lk. 353.

Euroopa, mida ei saanud siis veel teiseks leeriks nimetada, lükkasid ettepaneku tagasi. Abi piirdus Lääne-Euroopaga ja muutus maailmajao lõhenemise sümboliks.²¹ Marshalli plaan avas Euroopa Ameerika kapitalile, suurkorporatsioonidele ning pangandusele. USA korporatsioonid olid sel hetkel soodsal positsioonil – ainsad, kel võimalus eksportida ning laieneda piiride taha. Konverteeritav dollar, Rahvusvaheline Valuutafond (IMF – International Monetary Fund) ja Maailma Kaubandusorganisatsioon mängisid olulist osa selles muutunud olukorras.²²

1948. aasta juunis tuli Saksamaa läänetsoonides – et tõkestada hüperinflatsioon – kasutusele Deutsche Mark. Rahareform oli majanduse taaskäivitamise eeltingimus. Stabiilne mark stimuleeris investeringuid ning juba 1950. aastatel sai Saksamaa tööstuse „majandusime“ eeskujuks kogu Euroopale.²³ Tekkis uus maailmasüsteem kahe dominantse mõjusfääri – Ida ja Lääne – vahel. Lääne-Euroopa valis Ameerika leeri ning asus heaoluühiskonna ehitamise teele. Marshalli plaani rakendamine Lääne-Saksamaa ülesehitamisel süvendas külma sõda, rahareform ajendas Berliini blokaadi.²⁴

Nõukogude Liidu mõjusfääri jäänud Ida- ja Kesk-Euroopa riikide majandus seoti Stalini rasketööstust eelisarendava majandusmudeliga. Vahetult sõjajärgsetel aastatel toimis see efektiivselt: produktiivsus ja tehnoloogiline areng olid märkimisväärsed tänu suurtele investeringutele. Seda tehti nii ülesehituse kiirendamiseks kui majandusnäitajate paisutamiseks – oluline oli Läänele järele jõuda.²⁵

---

²¹ **Judt, T.** *Op. cit.*, lk. 107-108.

²² **Brett, E. A.** *Op. cit.*, lk. 85.

²³ **Van der Wee, Herman.** *Op. cit.*, lk 40-45.

²⁴ Samas, lk. 355.

²⁵ Samas, lk. 57.

2. RAHAREFORM NSV LIIDUS 1947. AASTAL

Sõjaaegne rahandussüsteem nõudis enneolematuid vahendeid hüppeliselt tõusnud kulude katteks, rubla emissioon kasvatas käibiva raha hulka neljakordselt. Relvastuse tootmisele allutatud tööstus ei suutnud pakkuda küllaldaselt tarbekaupu, raharinglus pidurdus, ning raha kogunes elanikkonna kätte. Toidu- ja tarbekaupade puudus kaubandusvõrgus takistas oluliselt finantsmajanduse toimimist. Kuna riiklikust kaubandusest polnud peaaegu midagi osta, siis toodi toit ja rõivas järjest kasvavate hindadega kolhoositurult.²⁶ Sõja tingimustes toimis kolhoositurg vabaturuna ning turuhinnad püsisid kõrged. Suur hulk raha liikus talunike ning Nõukogude Liidu suurlinnades välja kujunenud mõjuka „musta“ turu kauplejate-vahendajate kihi, nn spekulatiivse elemendi kätte. Kujunenud olukorras avas riik sõja lõpu eel 1944. aastal kommertskaubanduse süsteemi, müües vajaliku tulu saamiseks toidu- ja tarbekaupu kõrgendatud hindadega ning pakkudes konkurentsi turu hindadele. Oluline täiendus sõjakulude katteks tuli tööstusettevõtete, kaubanduse ja pankade pikaajaste hoiuste, nn vabade finantsvahendite mobiliseerimisest. 1942. aastast kehtis spetsiaalne sõjaaegne riigimaks, jätkus riigilaenu obligatsioonide müük. Ringluses oleva raha hulga piiramiseks kehtestati kontroll hoiuste väljamaksete üle hoiukassadest.²⁷

2.1. Kaardisüsteemi kehtestamine

Sõjatingimused nõudsid riigi rahvamajanduse ümberkorraldamist, riikliku ressursi- ja plaanimajandussüsteemi rangemat tsentraliseerimist. Elanikkonna varustamise tõhustamiseks kehtestati 1941. aasta juulis riiklik ühtne normeeritud kaubandus – kaardisüsteem toidu- ja tarbekaupadele – ning anti välja korraldus tööliste ühiskondlikuks toitlustamiseks. Normeerimisele kuulusid põhitoiduained: leib, liha ja lihasaadused, kala

---

²⁶ Linnade toiduainetega varustamise probleemi püüdis riik lahendada nn kolhoositurukaubanduse arendamisega: 1932. aastast lubati kolhoosnikel turustada linnades isiklike aia- ja majapidamissaadusi. Võimalus andis maainimestele, kes töötasid kolhoosides peaaegu tasuta, olulise sissetulekuallika. Kolhoose kaubandusse ei suudetud aga lülitada ning see välistas süsteemi ja hindade planeerimise. Vt. lähemalt: **Твердюкова Е.Д.** *Op. cit.*, lk. 71.

²⁷ **Зверев А.Г.** *Op. cit.*, lk. 201.

ja kalatooted, taime- ja loomarasv, suhkur, tangud ja makaronitooted. Kaartide alusel müüdava kauba normid ja hinnad olid rangelt fikseeritud, püüdes sõja ajal sõjaseelse hinna tasemel²⁸ ja olid oluliselt madalamad turu- ja kommertshindadest samadele kaupadele.²⁹ Normi alusel varustati peaaegu kõiki linnaelanikke ja osa maaelanikkonnast. Kaardisaajad olid: 1) töölised ja insener-tehniline kaader; 2) teenistujad; 3) ülalpeetavad ja 4) kuni 12-aastased lapsed. 1945. aasta detsembris said kaardi alusel leiba 80,6 miljonit inimest. Kolhoosnikud sõltusid täielikult isiklikust majapidamisest. 1942. aastal kehtestati linnades kaardisüsteem tööstuskaupadele: limiteeritud koguses sai osta tekstiilikaupu, jalatseid, seepi jms. kaupu.³⁰

Kaardisüsteem muutus aasta-aastalt keerulisemaks: kui 1941. aastal käibis 12 erinevat kaarti, siis 1944. aastaks oli kasutusel keskmiselt 130-135 erinevat kaarti ja talongi, näiteks Moskvast 149, Leningradis 171.³¹

Riigi rahanduse parandamisel sõja esimestel aastatel oli eriline koht riiklikul kõrgendatud hindadega kaubandusel – kriitilistel hetkedel paisati riiklikest kaubandusfondidest müüki „kommertshindadega“ enim nõutud kaubad ning raske finantsseis sai kiiresti leevendust.³² Ressursipuuduses kommertskaubandus sõjatingimustes taandus, kuid 1943. aastal soovitas rahareformi ettevalmistusgrupi juht Vassili Djatšenko sel teel vähendada kolhoosituru vahendusel maale liikuva raha hulka ning pakkuda konkurentsi turuhindadele. Riiklike kommertskaupluste avamine lisaks normeeritud (kaartide alusel) kaubandusele oli esimene etapp edasise rahareformi läbiviimisel, andes võimaluse käibest korjata liigne raha ning ühtlustada hinnataset, vähendades tohutut hinnalõhet normihindade ja turuhindade vahel.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu teatel olid teadus-, tehnika-, kunsti- ja kirjandusvaldkonna töötajatel ning kõrgematel Punaarmee ohvitseridel märkimisväärsed

---

²⁸ Твердюкова Е.Д. *Op. cit.*, lk. 89-90.

²⁹ Näiteks rukkileiva hind, mis sõja ajal ja esimestel sõjajärgsetel aastatel oli enamiku elanikkonna põhitoidus, varieerus erinevates Venemaa regioonides 1946. aasta suvel 75 kopikast – 1 rbl 15 kopikani, samas kui kommertshind oli 8 – 10 rbl 1kg. Зубкова Е.Ю. *Op. cit.*, lk. 70.

³⁰ Ehkki tööstuskaupade osas muudeti sõja lõpu eel kaardisüsteem orderipõhisele varustamisele, kus limiteeriti ühele isikule müüdav kaubakogus, ei leevendanud see kauplustes valitsevat olukorda: dokumentide põhjal ilmneb, et kaubapuudus ei olnud põhjustatud mitte ainult toodangu nappusest vaid ka puudulikust korraldusest. Kontrollimised tuvastasid hooldlates ja kaupluste ladudes seisvad tööstuskaupade kogused, mis olid realiseerimata või õigeaegselt välja andmata ebapiisava hulga orderite tõttu. Vt.: Твердюкова Е.Д. *Op. cit.*, lk. 107.

³¹ Samas, lk. 89-91.

³² Зверев А.Г. *Op. cit.*, lk. 200.

rahalised vahendid, kuid kehtiv normikaubanduse süsteem ei võimaldanud omandada „kõrge kvaliteedilisi tooteid neile sobivas assortimendis“.³³ 1944. aasta mais laienes NSV Liidu Kaubanduse Rahvakomissariaadi poolt loodud Erikaubanduse Peavalitsuse³⁴ süsteem suurematesse linnadesse ja 1947. aasta lõpuks oli riigis sadu *Osobtorg*'i kauplusi, kaubamaju, restorane, puhveteid. Enamikule nõukogude inimestest oli see paraku vaid vaatamisväärus, „kommertsime“, sest isegi peale hindade langetamise kampaaniad (1944 - ühel korral, 1945 - viiel korral, 1946 - kahel korral) ei muutunud kaubad neile taskukohaseks.³⁵

Hindade langetamise praktika sõjajärgsel ajal omas elanikkonnale emotsionaalset mõju, tekkis lootus ja usk, et elu paraneb. Sotsialistlikul majandussüsteemil oli hinnapoliitika abil võimalik mõjutada ühiskondlikku meelsust, see oli tugev ideoloogiline vahend, majanduslikus mõttes põhjendamatu. Reaktsioon hinnalangusele on alati etteaimatav – positiivne emotsioon tõstis valitsuse autoriteeti ning staliniaegsed hinnalangetamised püsisid kaua helge mälestusena.³⁶

Sõjajärgse aasta kaubanduskäibes ületasid toidukaubad üle kahe korra tööstuskaupade osa, mis tunnistab tarbimise kasinust ja elanikkonna vaesust.³⁷ Kõrge hinnatase püsis ka kolhoositurul³⁸, kust osteti vaid hädavajalikku, sõja aastatel kasvasid seal hinnad kuni kaheksateist korda. Paljud linlased käisid külades tarbeesemeid toiduainete vastu vahetamas, algas järjekordne „kotipoiste“³⁹ tung maale.

---

³³ Твердюкова Е.Д. *Op. cit.*, lk. 75.

³⁴ *Glavosobtorg* (vene k.) – Главное управление особой торговли.

³⁵ 1944. aastal langetati hindu 11%, näiteks suhkur odavnes 65 rbl-lt 55 rublale, 100 grammi kompvekke hakkas maksma 120 rbl asemel 100 rbl, lambaliha 36 rbl asemel 30 rbl ja margariin 60 rbl asemel 50 rbl. Keskmise töölise ja teenistuja palk oli 1945. aastal 442 rbl kuus. 1946. aastal langes leiva hind Moskva ja Leningradi kommertskauplustes 10 rbl-lt 8 rbl-le, samas tõusis normihind 1 rbl-lt 3 rbl-le. Liha hind langes 120 rbl-lt 80 rbl-le, normihind tõusis 12 rbl-lt 30 rbl-le. Vt.: Твердюкова Е.Д. *Op. cit.*, lk. 77.

³⁶ Зубкова Е.Ю. *Op. cit.*, lk. 86.

³⁷ Твердюкова Е.Д. *Op. cit.*, lk. 105.

³⁸ Ametlikus kõnepruugis kolhoosituruks nimetatud turg toimis vabaturu põhimõttel. Sõjaaegses toidu- ja tarbekaupade puuduses väljus kauplemine nn mustal turul riigi kontrolli alt ning spekulantide roll sõja lõpuaastatel tõusis. Tekkinud turuhierarhia käsutuses olid suured materiaalsed ja rahalised vahendid ning nähtus omas sotsiaal-majanduslikku mõju kogu elanikkonnale. Sõja lõppedes spekulatsiooni vähenemist täheldada ei saanud: kui sõja ajal spekulceriti põhiliselt toiduainetega, siis peale sõda hangeldati sõjaväelastelt või nende pereliikmetelt kokkuostetud välismaist päritolu majapidamistarvete ja väärisasjadega. 1945. aastal pööras miilits suurt tähelepanu võitlusele organiseeritud spekulatsiooniga. Vt.: Твердюкова Е.Д. *Op. cit.*, lk. 214.

³⁹ „Kotipoisid“ – näljapõgenikud. Stiihiline migratsioon Venemaal, inimesed kes liikusid toiduainete ja tarbekaupade otsingul. Vt.: Zubkova, J. Baltimaad ja Kreml, lk. 116.

2.2. Rahareformi ettevalmistamine

Taastamistööd nõudsid suuri rahalisi ressursse, kuid sõja lõppedes olid riigi tuluallikad muutunud: kaotati sõjaaegne riigimaks, lõpetati kasutamata puhkepäevade tasu ülekanded hoiukassadesse ning raha- ja asjade loterii korraldamine jne. Valitses suur tarbekaupade, rõivaste, pesu, jalatsite, majapidamistarvete puudus. Oluliseks eesmärgiks sai tekstiili- ja kergetööstuse töölerakendamine, kuhu oli vaja suunata täiendavat inimressurssi. Minister A. Zverev märgib mälestusteraamatus, et toorainet tekstiilitööstusel jätkus, vaid villa tulnuks välismaalt osta. Riigil oli valuutareserv olemas, kuna sõja ajal ei müüdnud grammigi kulda. Tekstiili- ja kergetööstuse käivitamine mõjutas otseselt rahuaegse majanduse taastamist, see oli kaubanduse tuluallikas, millela polnud võimalik läbi viia rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamist.⁴⁰ Kaardisüsteemi kaotamine oli sõjajärgse viisaastaku üks põhiülesandeid.

Finantsolukorra parandamiseks kuulutati 1946. aasta mais välja sõjajärgse ülesehituse ja NSV Liidu rahvamajanduse taastamise riigilaen, mis pidi riigikassasse tooma 20 miljardit rubla. Ülesande täitmiseks loovutasid töölisel sageli „vabatahtlikult“ mitme kuu palga.⁴¹ Sama aasta septembris algatas valitsus nn vilja kokkuhoiu kampaania. Normitoidu hinnad tõusid 2,5-3 korda, samas langetati toiduainete kommertshindu 10-20%. Vähesel määral tõusis alampalkade, pensionide määr, mida ei saanud lugeda piisavaks kompensatsiooniks hinnatõusu tingimustes. ÜK(b)P KK Poliitbüroo otsuses rõhutati, et valitsus mõistab otsusega seotud raskusi, kuid töölisel, teenistujad ja talurahvas peavad silmas pidama – tõsiste ohvriteta pole võimalik likvideerida rasket sõjapärandit. Enne otsuse üleriigilist avalikustamist tutvustati seda parteiringkondades, keda peeti teadlikumaks, lojaalseks elemendiks ning kelle reaktsioon ennustaks „proovikivina“ rahva meelsust.

Suhtumine hinnatõusu osutus rahulikuks. Halvenenud toiduainetega varustamist põhjendati raske põua-aasta ja ikaldusega. See oli mõistetav, arusaamatust tekitas riigi jätkuv viljaeksport Lääne- ja Kesk-Euroopasse. 16. septembril 1946. aastal avalikustatud dokumendis teatati lühidalt: hinnatõus on ettevalmistav samm 1947. aastal toimuvale

---

⁴⁰ Зверев А.Г. *Op. cit.*, lk. 229.

⁴¹ Зубкова Е.Ю. *Op. cit.*, lk. 79.

kaardisüsteemi kaotamisele.⁴² Kokkuhoiu põhjendusel alandati juba 1. oktoobrist toidunorme ülalpeetavatele ja lastele, lisaks jäeti 28 miljonit maapiirkondades elavat töölisi ja nende pereliiget toidukaartideta. 1946. aasta põua tõttu ikaldus viljasaak, järgnenud nälg nõudis miljoneid inimesi. 1947. aastal polnud riigis leivaga varustatud umbes 100 miljonit inimest, s.o 58% elanikkonnast, (dokumentides sõna „nälg“ ei kasutatud) „raskustesse toiduainetega varustamisel“ sattusid eelkõige külaelanikud, kolhoosnikud, kellele jäi maksmata teraviljas tasutav töötasu.⁴³

Rahareformi ettevalmistus oli alanud juba sõja ajal. 1943. aasta jaanuaris moodustatud töögrupp V. Djatšenko eestvedamisel sai rahanduse rahvakomissarilt salajase ülesande põhjalikult läbi töötada riigi finantsolukord ja ette valmistada ettepanekud rahuaegse rahanduse toimimiseks.⁴⁴ 3. novembriks 1943. aastal valmis salajane projekt, tulevase rahareformi alusdokument. Esialguses projektis nimetati rahamajanduse korrastamise eesmärk: viia raha hulk vastavusse majanduse toimimiseks tarvilikuga ning luua tingimused, ennetamaks vajadust tulevikus liigselt raha emiteerida. Üheks oluliseks ülesandeks oli lahendada vaenlase „valuutadiversiooni“, okupeeritud territooriumidel ringlusesse lastud võltsitud nõukogude rahatähtede küsimus. Reformi läbiviimise eelduseks sai toidu- ja tarbekaupade tootmise kiire kohandamine vajadustele, elanikkonna varustamise parandamine, kommertshindade alandamine ning normihindade tõstmine hinnapoliitika stabiliseerimise eesmärgil.⁴⁵

Raharingluse normaliseerimiseks oli põhimõtteliselt kaks teed: tasakaalustada kaubanduslik-rahalsed suhted loomulikul teel, tootmiskasvu läbi, kus liigne rahamass tarbimise elavnedes läbi kommertskaubanduse käibest eemaldatakse. Selleks oleks hinnanguliselt kulunud 4-5 aastat. Teiseks, radikaalseks võimaluseks oli rahareform, kus suur hulk raha korruga konfiskeeritakse. Majanduslikult ja poliitiliselt peeti sobivamaks teist varianti.⁴⁶

---

⁴² Зубкова Е.Ю. *Op. cit.*, lk. 71-74.

⁴³ Твердюкова Е.Д. *Op. cit.*, lk. 110; Зубкова Е.Ю. *Op. cit.*, lk. 76.

⁴⁴ Rahanduse töögrupi ülesannetest. A. Zverevi ettekande stenogramm, 28. jaanuar 1943. – Пушкарев В.С. (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 34.

⁴⁵ Rahareformi küsimused (-projekt), 3. november 1943. – Пушкарев В.С. (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 38.

⁴⁶ Левичева И., Петров Ю., Татаринев С. Денежная реформа 1947 года: неизвестные подробности. – Родина. 2011. № 1, lk. 50-54.

1944. aasta jooksul toimunud aruteludes märgiti, et suur hulk sularahast on väikesearvulise elanike grupi, nn spekulatiivse elemendi käes, ning see argument kaalus üles võimaluse eemaldada liigne raha käibest pikema aja jooksul. Rahareform pidi toimuma lühikese aja jooksul üheaegselt kogu riigis.⁴⁷ Ettevalmistustöö hoiti ülimalt salajas, A. Zverevi sõnul ei protokollitud isegi poliitbüroo istungeid, et andmed ei kajastuks paberil.⁴⁸ Kui kapitalistlikes riikides teostati rahareform blokeerides mõneks ajaks hoiuarved ja elanikkond sai käsutada vaid teatud kindlat summat, siis Nõukogude Liidus ei tulnud selline meetod kõne alla: oleks tulnud avada kontod enamikule elanikest, mis polnud tehniliselt võimalik.⁴⁹

28. detsembriks 1944. aastal valmis rahareformi läbiviimise plaan. Selles tõdeti, et pooleaastane kogemus näitab – kommertskaubanduse teel pole võimalik liigset rahamassi käibest korjata, kõrgete hindade tõttu pole kaup laiale tarbijaskonnale kättesaadav. Need aga, kel on raha, ei tõtta seda realiseerima lootes üldise hinnalanguse tingimustes rikastuda. Rahanduskomisjonis pöörati suurt tähelepanu spekulantide ja turul käsitöö või talusaaduste müügiga rahatagavara soetanud maaelanike küsimusele. Hindade ebaühtluse tõttu teenitud raha konfiskeerimine oli üks reformi põhiküsimus kogu arutelu jooksul. Domineerima jäi seisukoht, et enamik käibivast sularahast on turul tulu teeninud talunike „sukasääres“. Liigset sularaha ei olnud võimalik tavapäraste finantsmajanduslike meetmete – maksud, laenud, kindlustusmaksed – abil käibest korjata, sest elanikkonna maksukoormus oli sõja ajal niigi kõrge, rahutingimustes tuli seda alandada, seda enam, et spekulatiivsel teel omandatud raha polnud reaalne maksude teel tagasi nõuda. Lahenduseks oli kolhoosituru rolli vähendamine kaubavahetuses, mis eeldas hindade ühtlustamist, kaardisüsteemi kaotamist ning piiranguteta riiklikku kaubandust, ja rahareform. Reformiplaanis sõnastati eesmärk – võimalikult kiiresti peale sõja lõppu luua tingimused rahareformi läbiviimiseks. Oluline oli saavutada esmatarbekaupade tootmises

---

⁴⁷ Reformi läbiviimiseks soovitas A. Zverev 2-2,5 kuud. Vt.: Rahareformi läbiviimisest, 3. aprill 1947. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 207.

⁴⁸ **Зверев А.Г.** *Op. cit.*, lk. 233.

⁴⁹ Rahareformi vajalikkus ja selle läbiviimise võimalused. Rahareformi tulemuste analüüs. Ettekanne NSV Liidu Rahandusministeeriumile, november 1951. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 548.

rahuldav, sõjaseelsega võrreldav tase. Sellest seati sõltuvusse reformi toimumise ja kaardisüsteemi kaotamise aeg.⁵⁰

20. aprillil 1946. aastal kaardisüsteemi kaotamisega seoses tehtud avalduses tõdes rahandusküsimustega tegelev töögrupp: kaartide kaotamisele peab eelnema rahareform, mis korrastaks finantsolukorra ja teeks võimalikuks ülemineku „arenenud kultuursele nõukogude kaubandusele“. Hinnanguliselt oli käibivast 65 miljardist rublast kolmandik, s.o 22 miljardit linnaelanike, ülejäänud 44 miljardit maaelanike käes. Normaalseks majanduse toimimiseks oli vajalik 25-30 miljardit rubla, seega kaks korda vähem olemasolevast. Rahavahetus teeks võimalikuks täpsustada rublade hulk ja territoriaalne paiknemine ning aitaks välja selgitada ebaseaduslikul teel suured summad omandanud isikud.⁵¹ Rahareform planeeriti läbi viia 1947. aasta IV kvartalis, hiljemalt septembriks pidi valmima 45 miljardit rubla uutes kupüürides.⁵²

Rahareformi ettevalmistamise käigus diskuteeritud spekulantide ja talunike kätte kogunenud rahatagavara konfiskeerimise meetmeks sai kõrge rahavahetuskursi kehtestamine. Radikaalsemate sammude pooldajad soovitasid sularaha vahetada kursil 15:1 (viisteist rubla vanas rahas ühe uue vastu), alternatiivsed ettepanekud pidasid finantsolukorra tervendamiseks piisavaks kurssi 5:1. Riigipanga juhataja Jakov Golevi ettepanek oli 2:1, mis arvestaks ka tööliste säästudega.⁵³ Poliitbüroo ja isiklikult Stalini otsusega määrati kursiks 10:1, mis fikseeriti 1947. aasta 19. juuni rahareformi projektis. Sellise otsuse langetamisel polnud otsustav mitte ainult võitlus musta turuga, vaid ka võimalus saavutada kontroll sularaha liikumise üle – uue sularahamassi tekkimine oli nüüdsest sõltuv territoriaalses lõikes riiklikult planeeritavast emissioonist.⁵⁴

---

⁵⁰ Rahareformi läbiviimise plaan, põhiseisukohad, 28. detsember 1944. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 106-113.

⁵¹ Rahanduse küsimused seoses kaardisüsteemi kaotamisega (-rahanduse töögrupi märkmed), 20. aprill 1946. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 184.

⁵² A. Zverevi ja J. Golevi märgukiri L. Beriale, 6. mai 1946. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 189-192.

⁵³ **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 15; A. Zverevi ja J. Golevi märgukiri L. Beriale, 6. mai 1946. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 191.

⁵⁴ **Пушкарёв В. С.** Денежная реформа 1947 г. и «черный» рынок. (<http://www.bonistikaweb.ru/KNIGI/den-20.htm>); Rahareformi tulemuste analüüs. Ettekanne NSV Liidu Rahandusministeeriumile, november 1951. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 577.

1947. aasta 27. mail allkirjastas J. Stalin rahareformi komisjoni loomise dokumendi. Komisjoni kuulusid V. Molotov, N. Voznessenski, L. Beria, A. Ždanov, A. Mikojan, G. Malenkov, A. Kossõgin, A. Zverev, J. Golev ja G. Kosjatsenko.⁵⁵ Sama aasta 19. juunil esitas komisjon J. Stalinile rahareformi läbiviimise projekti.⁵⁶

16. juulil võttis Riigipank vastu esimesed 16 376 miljonit rubla uutes kupüürides. Rahandusminister A. Zverev pöördus NSV Liidu Ministrite Nõukogu aseesimehe V. Molotovi poole ettepanekuga alustada rahade laialivedu kaugpiirkondadesse: Siberisse, Kaug-Idasse, põhjaoblastitesse – kuhu transpordivõimalus oli vaid suvekuudel.⁵⁷ Novembris-detsembris tutvustati tulevast reformi kohtadel, toimusid liiduvabariikide ning oblastite finantsjuhtide, panga- ja hoiukassade töötajate koosolekud.⁵⁸ Vaatamata rangele salastatusele levis informatsioon tulevases reformist ootamatult kiiresti, tekkis ostupaanika kauplustes ja segadus hoiukassades. Rahandusminister tegi J. Stalinile ettepaneku peale 1. detsembrist hoiuarvetele paigutatud summasid rahareformi käigus vahetada sularahakursiga 10:1.⁵⁹ Ettepanek ei leidnud toetust.

---

⁵⁵ ÛК(б)Р КК Poliitbüroo otsuse protokoll nr. 58 rahareformi komisjoni loomise kohta, 27. mai 1947. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 221.

⁵⁶ J. Stalinile esitatud rahareformi läbiviimise projekti variant, 19. juuni 1947. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 242.

⁵⁷ Uute rahapiletite laialiveost Riigipanga hoidlatesse. A. Zverevi kiri V. Molotovile, 22. juuli 1947. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 279.

⁵⁸ NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus, november 1947. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 317.

⁵⁹ A. Zverevi märgukiri J. Stalinile elanikkonna hoiuste kasvust hoiukassades ja NSVL Riigipangas pärast 1. detsembrist 1947. detsember 1947. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 324.

2.3. Kaardisüsteemi kaotamine ja rahareform

Kaardisüsteemi kaotamine omas tugevat poliitilist alatooni. Jelena Zubkova sõnul varjutasid propagandistlikud eesmärgid majandusliku otstarbekuse: kaardisüsteem kandis omalaadset sõja-aastate pitsertit ning selle kaotamine pidi demonstreerima sotsialistliku majanduse tugevust. Oli tarvis kaartidest esimesena vabaneda, ennetades teisi sõja ajal kaardisüsteemi kehtestanud riike – Suurbritanniat, Prantsusmaad, Itaaliat, Austriat. Algselt planeeriti kaardid kaotada juba 1946. aastal, kuid sügisel riiki tabanud toidukriis lükkas sündmuse edasi. 29. augustil 1946. aastal teatas ajaleht „Pravda“, et seoses põuuga reas oblastites ja vilja kokkuhoiuga viiakse kaardisüsteemi kaotamine 1946. aastalt 1947. aastale.⁶⁰ Poliitilise prestiiži saavutamine maailmaarenil polnud ainus ruttamise põhjus, ka rahvas oli rahulolematu, seostades kaardisüsteemi sõjaajaga. Paljude silmis pidurdas kaardisüsteem majanduse toimimist, kuid samas oli riigis suur hulk inimesi, keda kaardileib hoidis näljasurmast. Ootamatuks ei saanud kaardisüsteemi kaotamist 1947. aastal pidada, ootamatu oli sellega kaasnev rahareform.⁶¹

Otsuse kaardisüsteemi kaotamise ja rahareformi kohta võttis ÜK(b)P Keskkomitee büroo vastu laupäeval, 13. detsembril 1947. aastal.⁶² 14. detsembril teatati rahavahetusest raadio teel, kuid mitte üksikasjadest. NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja partei ühismäärus avaldati järgmisel päeval ajakirjanduses: „NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee määrus rahareformi teostamise ning toidu- ja tööstuskaupade kaartide kaotamise kohta.“⁶³

Rahareform leidis aset 16.-22. detsembril 1947. aastal üheaegselt kogu NSV Liidu territooriumil, kaugpiirkondades 16.- 29. detsembril. Käibesse tulid uued rublad. Vahetamisele kuulus elanikkonna, riiklike, ühiskondlike ja kooperatiivsete ettevõtete-organisatsioonide ning kolhooside raha. Münte ei vahetatud, need jäid käibesse nominaalse väärtusega. Raha, mis jäi vastaval perioodil vahetamata, annulleeriti.

⁶⁰ Денежная реформа 1947 г. В СССР и конфискационные денежные реформы в Европе 1944 -1948 гг. (<http://www.bonistikaweb.ru/KNIGI/den-20.htm>).

⁶¹ **Зубкова Е.Ю.** *Op. cit.*, lk. 81.

⁶² ÜK(b)P KK poliitbüroo istungi protokoll nr 60 kaardisüsteemi kaotamisest ja rahareformist, 13. detsember 1947. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 328-338.

⁶³ NSV Liidu MN ja ÜK(b)P KK määrus rahareformi teostamise ning toidu- ja tööstuskaupade kaartide kaotamise kohta. 13. detsember 1947. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 329.

Sularaha vahetati kursiga 10:1 (10 rubla vanas vääringus ühe uue rubla vastu). Hoiused vahetati järgmiselt: summad kuni 3000 rubla nominaalselt 1:1; suuremad summad, kuni 10 000 rbl 3:2 (esimesed 3000 rbl nominaalselt); üle 10 000 rbl väärtuses hoiused vahetati 2:1. Kooperatiivsete ettevõtete ja kolhooside arvetel olev raha vahetati kursiga 5:4. Maksud, võlad ja finantskohustused jäid muutmata. Detsembrikuu töötasud, pensionid, toetused ja summad ettevõtete majanduskuludeks maksti välja uutes kupüürides.

Samaaegselt rahareformiga kaotati 16. detsembril kaardisüsteem. Kehtestati ühtsed riiklikud hinnad toidu- ja tarbekaupadele. Leib, jahu, tangained ja makaronid odavnesid keskmiselt 10-12% normihinnast, teiste toodete ja kaupade kommertshindu alandati, kuid võrreldes normihinnaga hinnad tõusid.

Ministrite Nõukogu pöördumises rahva poole märgiti reformiga kaasnevate raskuste paratamatust, töötajaskonna kaotusi rahavahetuse käigus pidi kompenseerima hindade langetamine. Raskused on ajutised, rõhutati pöördumises, „Nõukogude Liidus võtab riik enamiku rahareformi läbiviimisel vältimatuid ohvreid enda kanda. Kuid on vaja, et ka elanikkond võtaks enda peale osa ohvreid, seda enam, et see ohver on viimane“.⁶⁴

2.4. Reformi läbiviimisel ilmnenud kuritarvitused ja vastukajad ühiskonnas

Reformi valmistati ette ülima salastatuse tingimustes, siiski jõudis teave tulevase sündmuse kohta elanikkonnani. Novembris saadeti rajoonikeskustesse laiali reformi puudutavad dokumendid, märkega „Avada vaid erikorralduste alusel“. Mitmel pool sai uudishimu võitu ning ametnikud avasid ümbrikud keelule vaatamata enne tähtaega.⁶⁵ Informatsioon levis ka teisel teel: ettevalmistustööde käigus toimus Moskvast mitmeid koosolekuid, milledest osavõtnuid teavitati rahavahetuspunktide avamisest. Salastatusest hoolimata järgnes paanika Moskva hoiukassades – novembri lõpuks kasvas

---

⁶⁴ Samas, lk. 332.

⁶⁵ **Зверев А.Г.** *Op. cit.*, lk. 235.

pangaoperatsioonide arv kümnekordseks. Siseminister tegi 30. novembril juhtkonnale reformi kohta levivatest kuulujuttudest ettekande, milles märkis, et kauplustes alanud massiline ostupaanika annab tunnistust elanikkonna heast informeeritusest.⁶⁶

Kogu riigis keelati hoiukassades eraisikutelt raha vastuvõtmine peale 14. detsembrist, kuid keelust astuti tihti üle. Partei Keskkomitee tões vabariikides, kraides, oblastites läbi viidud reformi analüüsis, et mõned kohalike partei-, nõukogude- ja finantsorganite juhtivad töötajad on selle asemel, et riigi vara kaitsta, käitunud ebaausalt või omakasupüüdliselt. Kuritarvitusi oli mitmesuguseid: isikliku raha tagantjärele hoiuarvele kandmine, eraisikute raha kanded ettevõtte arvele ja kaupluste kassadesse jm.⁶⁷ Pärast reformi püüti välja selgitada, millisel teel sai elanikkond eelteavet reformi läbiviimise tingimustest. Töötajate eksimuste tõttu vallandati NSV Liidu rahandusminister A. Zverev (taastati 28. detsembril 1948. aastal ametisse) ja kaubandusminister A. Ljubimov. Elanikkonna teadlik käitumine reformieelsetel nädalatel andis põhjust oletada, et infoleke pärineb asjassepühendatud organitest. L. Beria seostas seda Leningradi juhtkonnaga, kuid seal algas paanika mõned päevad hiljem kui Moskvas. Kahtlus langes ka raha trükkimisega seotud töötajatele, ehkki kupüüridel seisev 1947. aasta viitas reformi toimumise ajale, mitte tingimustele. Ka juhtivad finantstöötajad, kes olid Moskvasse instrueerimisele kutsutud, ei saanud esimestena rahvale teavet jagada: reformist said nad teada novembri lõpus, detsembrist alguses – selleks ajaks olid Moskva ja Leningradi kauplused juba tühjaks ostetud. Tõenäoliselt pärines teave reformi kohta partei keskaparaadist, kus oldi kursis üksikasjadega, ning nomenklatuur oli esimeste seas hoiuarvetele raha paigutamas ning kauplustes väärtasju ostmas. Reformi konfiskeerivat mõju õnnestus kaubandusvõrgu töötajatel ja parteiringkonnal vältida.⁶⁸

Rahandusminister A. Zverev käsitles kuritarvitusena peale 1. detsembrist hoiukassades raha arvelekandmist, sest reeglina tegid seda suurte summade omanikud. Ettepanekule vahetada see raha sularahakursiga vastas NSV Liidu peaprokuröri asetäitja G. Safonov, et 10:1 vahetusele kuuluvad need hoised, mis kanti arvetele peale

---

⁶⁶ Siseminister S. Kruglovi ettekanne J. Stalinile ja L. Beriale, 30. nov 1947. – Пушкарев В.С. (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 367.

⁶⁷ Зубкова Е.Ю. *Ор. cit.*, lk. 83-84.

⁶⁸ Левичева И., Петров Ю., Татаринев С. Денежная реформа 1947 года: неизвестные подробности, lk. 50-54.

rahareformi väljakuulutamist 14. detsembril.⁶⁹ Siseministeeriumi uurimisorganite töö tulemusel algatati 16. detsembrist 1947. aastal 1. maini 1948. aastal toimepandud rikkumiste alusel 9975 uurimist. Kriminaalvastutusele võeti 19 551 inimest, nendest 4401 partei liikmed või parteikandidaadid; 10 784 kaubandustöötajat, (sh 4017 kaubandusministeeriumi töötajat); 3475 pangandus- ja rahandustöötajat. Lisaks 1124 spekulanti, kes altkäemaksu teel püüdsid oma raha päästa.⁷⁰

Rahareformiga seotud rikkumisi käsitleti kohtutes enamasti juunis 1947. aastal vastu võetud „Kriminaalvastutus riigi ja ühiskondliku vara röövimise eest“ alusel. Kaitstes riigi majanduslikke huve jättis seadus kodanike huvid kõrvale, inimeste katseid säästusid päästa käsitleti sotsialistliku omandi riisumise või ameti kuritarvitamisena.⁷¹ Jelena Zubkova toob esile, et karistuse määramisel analoogsete eksimuste eest käituti parteitöötajatega tunduvalt leebemalt kui ametnike ja finantstöötajatega. Viimased sattusid kohtupinki, sellal kui juhtvate parteitöötajate vastu kasutatavad sanktsioonid piirdusid noomitusega.⁷²

Kuritegevuse statistika näitab, et 1948. aastast hakkas NSV Liidus kriminaalkuritegude näitaja langema. Näiteks Moskvast langes see võrreldes 1947. aastaga kaks korda, umbes samavõrra kogu riigis tervikuna. 1947. aastal oli NSV Liidus kaotatud surmanuhtlus. Suhtumine sellesse oli vastuoluline, oli neid, kelle meelest kaotati „efektiivseim vahend võitluses kuritegevuse vastu“. Süütuse presumpatsioon, isikuvabadused või kohtu eksimus ei tulnud kõne alla – nõukogude ühiskond ei tundnud selliseid mõisteid.⁷³

Teave rahareformi kohta levis rangest salastatusest hoolimata juba ettevalmistuse ajal. Novembris tabas suuremaid keskusi ostupaanika, inimesed püüdsid palavikuliselt rublasid kaubastada, osteti eelkõige väärisasju – karusnahku, kuld- ja hõbeesemed – kuid lettidel haarati ka kõikvõimalikku seismajäänud kaupa, binoklitest tübeteikadeni. Õhtuti

---

⁶⁹ Rahandusministeeriumi vastus Zverevile, 28. jaanuar 1948. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 413.

⁷⁰ Siseminister S. Kruglovi ettekanne valitsusele rahareformiga seotud kuritarvituste vastu võitlemise tulemustest, 21. mai 1948. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 426.

⁷¹ **Твердюкова Е.Д.** *Op. cit.*, lk. 120-121.

⁷² **Зубкова Е.Ю.** *Op. cit.*, lk. 84.

⁷³ Samas, lk. 92-93.

lendas raha tuulde kommertsrestoranides.⁷⁴ Detsembris, kui kaupluste riulid tühjenenud, algas massiline rahapaigutamine hoiukassadesse: 92% summadest olid suuremad kui 3000 rubla. Kui 1. detsembril 1947. aastal oli sularaha käibes 63,4 miljardit rubla, siis 16. detsembriks – 43,6 miljardit.⁷⁵

Kaartideta kauplemiseks valmistus valitsus varakult, luues edu tagamiseks reservfonde. ÜK(b)P Keskkomitee poliitbüroo istungil 13. detsembril andis J. Stalin korralduse eraldada täiendavalt riigireservist toidukaupu suuremate linnade, eelkõige Moskva ja Leningradi varustamiseks.⁷⁶ Reformi eelõhtul, 15. detsembril valitses suurlinnade, eelkõige pealinnade kaupluste lettidel enneolematu kaubaküllus, võrreldav sõjajaeelsega – inimesed käisid kauplustes „ekskursioonil“. Moskvasse ja Leningradi oli toodud tonne seepi, suhkurt, liha, jahu jm. 16. detsembril, rahareformi esimesel päeval, mindi üle kaardivabale kauplemisele. Vastupidiselt ootustele olid rõivaste ja jalanõude hinnad peale reformi kõrgemad kui kaartide ajal. Ka toidukaubad olid sõjajaeelsega võrreldes üldiselt kallimad ning – arvestamata esmaseid toidukaupu – enamusele elanikkonnast kättesaamatud, vaid „erilisteks puhkudeks“. Moskvast ja Leningradis õnnestus kaubaküllus säilitada ka reformijärgsel ajal, ent majanduslikku tegelikkust peegeldas teiste piirkondade varustamine, mis oli kriitilises seisus.⁷⁷

23. detsembril tegi siseminister valitsusele ettekande, kus märkis, et paljude piirkondade leivaga varustamine on suur probleem. Leiba müüakse taas normi järgi või nimekirja alusel, mõnedes rajoonides on seda vähem kui oli kaardinorm, müüakse ka jahu, sest leiba ei jätku. Mitmel pool varustati vaid kesklinna kauplused ja töölisrajonides polnud midagi müüa.⁷⁸ Jaanuaris kirjutas propaganda- ja agitatsioonivalitsuse osakonna juhataja K. Kalašnikov, et teatud elanikkonnagrupidel on tekkinud kahtlusi, kas riigil ongi piisavalt toiduaineid ja tööstuskaupu, et minna üle kaartideta kauplemisele. Probleeme on kaubandustöötajatega, kes ebapiisava poliitilise selgitustöö tõttu ei mõista kultuurse nõukogude kaubanduse ülesandeid. Leningradis sai

---

⁷⁴ **Зубкова Е.Ю.** *Op. cit.*, lk. 83.

⁷⁵ **Левичева И., Петров Ю., Татаринов С.** Денежная реформа 1947 года: неизвестные подробности, lk. 50-54.

⁷⁶ ÜK(b)P KK poliitbüroo istungi protokoll nr 60 kaardisüsteemi kaotamisest ja rahareformist, 13. detsember 1947. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 329.

⁷⁷ **Зубкова Е.Ю.** *Op. cit.*, lk. 85.

⁷⁸ Siseminister S. Kruglovi ettekanne võitlusest kuritarvitustega, 23. detsembril 1947. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 390.

ostja pesupoes palvele toodet näidata teenindajalt vastuseks: „See pole teile kommertskauplus! Pole siin valida ega erisoove esitada.“ Klientide märkustele, et varem kaubeldi kultuursemalt, vastavad kaubandustöötajad – „enam ei ole Osobtorg, nüüd on kõik üks“. Tuleb tõhustada poliitilist selgitustööd, soovitas Kalašnikov.⁷⁹

2.5. Rahareformi tulemused

3. jaanuaril 1948. aastal esitas rahandusminister A. Zverev ettekande J. Stalinile 1947. aasta rahareformi tulemustest.⁸⁰ See on põhjalik aruanne rahareformi ettevalmistamisest ning rahanduse seisust peale reformi NSV Liidus. 1. jaanuariks 1946. aastal oli riik emiteerinud 73,9 miljardit rubla – 1941. a 1. juunil oli käibes 18,4 miljardit rubla – raha hulk oli suurenenud 4 korda. 1946. aastal oli peatatud rublade emissioon, kommertskaubanduse abil eemaldati käibest 10,5 miljardit rubla.

1947. aasta 1. detsembri seisuga oli käibes 63,4 miljardit rubla. Sellest 0,8 miljardit müntides, mis ei kuulunud rahareformi käigus vahetamisele. Hoiuseid oli 16,5 miljardi rubla väärtuses. Reformi toimumise ajaks oli sõjas hävinud, seega vahetamisele mittekuuluv summa ligi 6 miljardit rubla. Riigilaen oli 1947. aastaks kasvanud 125 miljardini (1941. aastal oli see 39 miljardit). Toimus riigilaenude konversioon: kõik kodanike, kolhooside ja kooperatiivsete ettevõtete laenud 1947. aastani vahetati uute obligatsioonide vastu 3:1. Vähenes riigivõlg ning sellega seotud eelarvekulud.

Rahareformi käigus vahetati NSV Liidus 16.-28. detsembril, s.o. koos kaugpiirkondadega, sularaha 37, 7 miljardit rubla vana raha. 16.-22. detsembril vahetati 37,2 miljardit, 14,6 miljardit linnades ja 13,2 miljardit maal asuvates vahetuspunktides. Üle 6 miljardi laekus kaubandusest, 3 miljardit teistest kanalitest.⁸¹

16.-22. detsembril vahetati sularaha 14,6 miljardit rubla linnas ja 13,2 miljardit maapiirkondades. Eeldades, et maaelanikud vahetasid osa raha linnade vahetuspunktides

---

⁷⁹ Agitatsiooniosakonna juhataja ettekanne KK sekretärile Ždanovile puudujääkidest poliittees, 5. jaanuar 1948. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 397.

⁸⁰ A. Zverevi ettekanne J. Stalinile 1947. aasta rahareformi tulemustest, 3. jaanuar 1948. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 346-358.

⁸¹ Samas, lk. 352.

oli maal tegelik raha kogus suurem kui eelnevad numbrid kajastavad. Hoiused vähenesid 18,6 miljardilt 15 miljardi rublani. Ümberhindamise tulemusel vähenes suuremate hoiuste osakaal ja nendesse paigutatud vahendite väärtus, väiksemate hoiuste osakaal tõusis. Hoiuste soodsamal kursil vahetamise eesmärk oli stimuleerida elanikkonda paigutama säästusid hoiukassadesse. Reformi käigus vahetati elanikkonnale 2,8 miljardit uut rubla. 16.-25. detsembril maksti uutes kupüürides välja ka detsembrikuu töötasu, pensionid, toetused ja summad ettevõtete majanduskuludeks, kokku 14,6 miljardit rubla. Osa käibele lastud rahast laekus läbi kaubandusvõrgu jm. tagasi riigikassasse – aasta lõpuks oli käibel 14,0 miljardit uut rubla.

Rahareform täitis ministri sõnul eesmärgid: liigne raha korjati käibelt, likvideeriti suured hoiused, riigivõlga alandati. Kaardisüsteemi kaotamisega kaasnes hindade langus ning tõusis rubla ostujõud. Nüüdsest oli oluline rahapalga tähtsus tööviljakuse tõstmisel ning kolhoosnike motiveerimisel. A. Zverevi sõnul võtab maal raharingluse taastumine, arvestades hinnalangust kolhoositurul ja sularaha vähesust, aega vähemalt aasta. Madala tarbimise stimuleerimiseks teeb rahandusminister ettepaneku alandada vodka, veini ja õlle hinda, mille realiseerimine on järsult langenud.⁸²

Hindade langetamise praktika, mille valitsus oli algatanud 1946. aastal, muutus 1948. aastast iga-aastaseks sündmuseks. Mõneprotsendiline hinnalangus, mis reeglina ei puudutanud esmatarbekaupu, oli poliitilisest seisukohast suure kaaluga üritus, väike töörahva pidupäev kord aastas. Regulaarselt toimuv hindade langetamine käis peagi riigikassale üle jõu, kuid võimu prestiiži säilitamise nimel ei suudetud sellest loobuda enne 1954. aastat.⁸³

---

⁸² Ministrite nõukogu otsusega alandati vodka hinda 20. detsembrist 1948. aastal 20%. Vt.: **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 364.

⁸³ **Зубкова Е.Ю.** *Op. cit.*, lk. 88-89.

3. RAHAREFORMI TEOSTAMINE EESTI NSVs JA SELLE VASTUKAJAD ÜHISKONNAS

1947. aasta detsembris tutvustas „Rahva Hää!“ artiklis „Sotsialistlik industrialiseerimine“ nõukogude majandussüsteemi. Kapitalistlikku industrialiseerimist iseloomust asalustamine kergetööstusest, sotsialismi tingimustes oleks see tee liiga pikk ja vaevaline, rääkis artikkel.⁸⁴ Eesti NSV sõjajärgne ülesehitus järgis sotsialistlikku mudelit, kus eelisarendati rasketööstust, põllumajandus ning kerge- ja toiduainetetööstus oli vähem tähtis. Talupoegadelt kogutud toiduained ja -normid viidi Nõukogude Liidu nn vanadesse vabariikidesse, kus kolhoosikorra tingimuste ja ikaldunud saagi tõttu oli olukord toiduga katastroofiline. Samas valgus Eestisse massiliselt näljapõgenikke. Kellel oli raha, ostsid leiba ja jahu: hinnad siinsetel turgudel kasvasid 2-3 korda.⁸⁵ Linnaelanikkonnale muutus toimetulek tõsiseks katsumuseks, sest kaartide alusel polnud toiduaineid praktiliselt saada, madalate palkade⁸⁶ tõttu ei olnud hinnad turul taskukohased. Olaf Mertelsmann on välja toonud, et 1947. aastal oli kehva toiduainetega varustatuse tõttu Eesti NSVs imikute suremus linnas umbes kaks korda kõrgem kui maal.⁸⁷

3.1. Kaardisüsteemist Eesti NSVs

Eesti NSV Vabariikliku Toidu- ja Tööstuskaupade Kaardibüroo poolt 18. oktoobril 1944. aastal välja antud dokument „Lühike juhend elanikkonna varustamisgruppidesse liigitamiseks toidu- ja tööstuskaupade kaartide väljaandmiseks“⁸⁸, koostati lühendatud kujul NSV Liidu Kaubanduse Rahvakomissariaadi käskkirjade ja korralduste põhjal.

---

⁸⁴ Rahva Hää!, 17. detsember 1947.

⁸⁵ Zubkova, J. Baltimaad ja Kreml, lk. 117.

⁸⁶ Väljaõppinud tööline tollal umbes 500–600 rubla kuus, väljaõppeta aga vaid kuni 300 rubla, mis vastas kuue kilo leiva hinnale. 1947. aasta detsembriks oli leiva turuhind tõusnud 20–25 rublalt 50–60 rublale. Vt.: Mertelsmann, O. Alatoimuse tekitamine põllumajanduslikult rikkas piirkonnas: stalinistlik toiduainetega varustamise poliitika 1940. aastate Eestis. – Ajalooline Ajakiri, 2010, 2 (132), lk. 92.

⁸⁷ Samas, lk. 93.

⁸⁸ Lühike juhend elanikkonna varustamisgruppidesse liigitamiseks toidu- ja tööstuskaupade kaartide väljaandmiseks, 18. detsember 1944. EAA.T-23.2.16. L. 169.

24.oktoobril anti välja täiendatud juhend⁸⁹ Eestis kaardisüsteemi rakendamiseks. Juhendi alusel olid elanikkonna kaardisaajate kategooriad töölised, teenistujad, ülalpeetavad ja lapsed kuni 12. eluaastani. Kehtestatud toidu- ja tööstuskaupade kaardid olid leiva-, suhkru-, liha-kala- ja muude toiduainete kaardid ning tööstuskaupade kaardid. Kaardinormid olid diferentseeritud, kehtisid ka mitmesugused talongid. Juhendi kohaselt olid varustamise kategooriatesse jaotatud: 1. Tallinn (kaasa arvatud Nõmme), Tartu, Narva, Pärnu linn ning 2. muud Eesti linnad ja töölisasulad.⁹⁰ Põllumajandusega seotud isikutele, kellel oli põllumaad, või kes töötasid palgalistena põllumajanduse alal, samuti ka nende ülalpeetavatele, kaarte ei antud. Juhendi järgi loeti töövõimetuteks ülalpeetavateks mehed üle 55 aasta, naised üle 50 aasta vanuses, naised kuni 4 aasta vanuste lastega, invaliidid ja õpilased.⁹¹

1944. aasta oktoobris kehtestati lisatoidukaardid nõukogude-, partei-, komsomoli-, ametiühingute- ja majandusorganisatsioonide aktiivi juhtivtöötajatele. Üksikud asutused ja ettevõtted võisid samuti omada spetsiaalselt teatud asutustele või ettevõtetele NSV Liidu Kaubanduse Rahvakomissariaadi poolt eraldatud lisatoidu limiiti. Lisatoidu võimalus võis olla määratud ka personaalselt ning seda said mõningad töötajate grupid oma ametikohtade või kutsealade järgi eri käskkirjade alusel, näiteks teaduse, kunsti ja kirjanduse tegelased.⁹²

Kaardisüsteemi rakendamise juhendi tõlgendamine tekitas mõnel pool arusaamatust ning nõudis peagi selgitusi. Novembris saatis Vabariiklik kaardibüroo kõigile linna ja maakonna kaardibüroode juhatajatele märgukirja⁹³ ilmnenu eksimuste kohta. Lubamatuks veaks loeti, et „antakse maakonnas asuvatesse väikelinnadesse

---

⁸⁹ Juhend normeeritud kaupade kaartide väljaandmise, hoidmise ja nende kohta aruandluse esitamise korra kohta. Koostatud NSVL Kaubanduse Rahvakomissariaadi 13. novembri 1943. aasta käskkirja nr 380, 5. oktoobri 1944. aasta käskkirja nr 475 ja NSV Kaubanduse Rahvakomissari korralduste põhjal. EAA.T-23.2.16. L. 103.

⁹⁰ “Muudes ENSV linnades ja töölisasulates” jäetakse ülalpeetavad ja lapsed ilma muude toiduainete (kaasa arvatud liha-kala) kaartidest. Vt.: “Juhend normeeritud kaupade kaartide väljaandmise...”. EAA.T-23.2.16. L. 103.

⁹¹ “Juhend...”. Punkt 29. Töövõimetuteks ülalpeetavateks arvatakse mehed üle 55 aasta, naised üle 50 aasta vanuses, naised rinnalastega, naised kuni 4 aasta vanuste lastega, kui nende laste eest hoolitsemiseks puuduvad teised perekonnaliikmed, rasedad naised alates 5. raseduskuust, I ja II grupi invaliidid ATEKi tõenduste esitamisel ja õpilased. EAA.T-23.2.16. L. 107.

⁹² Vabariikliku Toidu- ja Tööstuskaupade kaardibüroo juhataja korraldus nr 4, 30. oktoober 1944. EEA.T-23.2.16. L. 111.

⁹³ ENSV Kaubanduse RK Vabariiklik Toidu- ja Tööstuskaupade Kaardibüroo, kõigile linna ja maakonna Toidu- ja Tööstuskaupade kaardibüroode juhatajatele. 17. november 1944. EAA.T-23.2.16. L. 149.

ülalpeetavatele ja lastele välja ka liha-kala ja muud toiduainetekaardid, kuna need, nagu tähendatud juhendist näha, ei kuulu väljaandmisele mainitud elanike gruppidele enamuses maakonnalinnadeski – raisatakse asjatult kaarte ja nõutakse uusi juurde, otsides viga juhendist või jälle temaga üldse mitte arvestades⁹⁴. Mõnel pool lisaks vabariiklikele kaartidele kehtestatud kohalikud kaardid tuli likvideerida. „Ka see peaks selge olema, et varustatakse kaartidega ainult linnu ja töölisasulaid, mitte aga valdu ega maaelanikke üldse. /.../ Töölisasula mõiste on meil Eestis lahtine, puudub selliste nimekiri. Sellise nimekirja väljatöötamiseks ja kinnitamiseks on samme astunud⁹⁴“.

Kaardisüsteem täienes aastatega uute kaartide ja talongidega, nende jagamine jäi rangelt reglementeerituks. 1945. aasta jaanuari Vabariikliku kaardibüroo kirjas kaardibüroodele⁹⁵ on loetletud mõningaid lisaks põhikaartidele kasutuses olevaid kaarte ja talonge: reisikaardid, viiepäeva leiva- ja toiduainetetalongid, ühepäeva leivatalongid, ühekordsed leivatalongid, viiepäeva vahetalongid, tuberkuloosihaigete ravikaardid, rasedate lisatoiduainetetalongid, doonorite lõunasöögitalongid, õhtueinetalongid, lõunasöögikaardid jne. Õhtueinekaarte või -talonge võis väljastada töötajaile, kes üle 8 tunni töötasid või tööplaani (normi) ületasid. Lastele jagati linnas piimakaarte; ühekordsed talongid olid üksikutele tööstuskaupadele (seep, niit). Palju vaidlusi ja rahulolematust tekitas kaartide andmine või mitteandmine mitmesuguste ametinimetustega töötajaile nagu ettevõtete ökonomistid, kaubatundjad, ekspediitorid jt.⁹⁶ Neid ei osatud liigitada – töölised või teenistujad – või puudusid need ametinimetused üleliidulistes normatiivides. Ka tehti kaardibüroodele ülesandeks rangelt jälgida, et MTJde poolt esitatavatesse nimekirjadesse ei võetaks traktoriste ja teisi töötajaid muude ametinimetuste, näiteks „tööline“ nimetuse all – nemad said naturaaltasu teraviljas ja neile leivakaarte ei väljastatud.⁹⁷ Vallandatud töötajatelt tuli kaardid ära võtta, mida mõnedes ettevõtetes ei tehtud. Paljudel juhtudel anti kaardid välja suurendatud normide

---

⁹⁴ ENSV Vabariikliku Toidu- ja Tööstuskaupade kaardibüroo poolt saadetud kiri kõigile linna ja maakonna kaardibüroode juhatajatele. 17. november 1944. EAA.T-23.2.16. L. 149.

⁹⁵ ENSV Vabariikliku Toidu- ja Tööstuskaupade kaardibüroo poolt 1945. aasta jaanuaris saadetud kirja ärakiri. EAA.T-23.2.16. L. 114.

⁹⁶ Kiri Vabariikliku kaardibüroo juhatajale, 2. veebruar 1946. EAA.T-23.2.16. L. 101.

⁹⁷ Ringkiri, 9. märts 1946. aastal. EAA.T-23.2.16. L. 102.

järgi või esitati kaartide saamiseks fiktiivseid ametikohti.⁹⁸ Tartu Riiklik Kunstiinstituut pöördus EK(b)P KK Linnakomiteesse palvega aidata instituudi modellidele eraldada toidukaardid, mida Tartu kaardibüroo keeldub väljastamast, asendades need ühiskondliku toitlustamise kaartidega. Kirjale on lisatud õppeasutuste peavalitsuse telegramm Moskvast, millest selgus, et Baltikumi kunstimodellidele kaartide eraldamise küsimusega tegeleb instituudi pöördumise alusel NSV Liidu Rahanduse Rahvakomissariaat.⁹⁹

„Ajutine juhend elanikkonnale leiva- ja toiduainetekaartide väljaandmise korra kohta“ kinnitati ENSV Ministrite Nõukogu aseesimehe ja asjadevalitseja määrusega ENSV Kaubandusministeeriumi poolt 1946. aastal.¹⁰⁰ See on 1944. aasta oktoobris välja antud juhend, milles on tehtud muudatusi ja täiendusi linnade nimistus ning nende varustamise korras; tõstetud on ülalpeetavate isikute vanuse alampiiri; täienenud on loetelu, kellele leiva ja toiduainetekaarte ei anta. Garanteeritud varustamisel olevates linnades – Tallinnas, Tartus, Pärnus, Narvas, Rakveres ja Viljandis – antakse kaardid leivale- ja toidukaupadele kõigile elanikkonnagruppidele, muudes linnades ja töölisalevites antakse leiva ja toidukaupade kaardid ainult töölistele, insener-tehnilistele töötajatele ja teenistujatele; ülejäänud elanikkonnale, s.o lastele (kuni 12 aastat) – kaardid leivale, tangudele ja suhkrule, ülalpeetavad saavad kaardid leivale ja suhkrule. „Leiva- ja toiduainetekaarte ei anta täisealistele töövõimelistele ülalpeetavaile, mehed 16 kuni 60 aastani, naised 16 kuni 55 aastani, välja arvatud kooliõpilased ja isikud, kes on seotud väikelaste eest hoolitsemisega. Kaarte ei anta põllumajandusega seotud isikutele ja ka eraettevõtjatele, erakaupmeestele ja teistele töövõimelistele isikutele, kes elatuvad mitte nende eneste tööst saadud tuludest /.../ käsitöölisele, kodustöötajaile, vabakutselistele, /.../ ja kõigi eelloetletud isikute ülalpeetavaile ja lastele.“¹⁰¹

12. veebruaril 1947. aastal saadetud ENSV Kaubandusministeeriumi ringkirjas manitseti kaardibüroode töötajaid mitte andma kaarte töötajate arvel ülalpeetavatele ja lastele ning ülalpeetavatele laste arvel, ka pole lubatud kaarte anda kodustöötajaile, mida

---

⁹⁸ Elanikkonnale leiva- ja toiduainetekaartide väljaandmise korra rikkumiste kohta, 19. august 1947. EAA.T-23.2.2. L. 37.

⁹⁹ Tartu Riiklik Kunstiinstituut EK(B)P Tartu Linnakomitee sekretärile Brandtile. 30. jaanuar 1946. EAA.T-23.2.16. L. 93; Ärakiri õppeasutuste peavalitsuse telegrammist: 22. jaanuar 1946., Tartu Kunstiinstituut, Lukatsile. EAA.T-23.2.16. L. 94.

¹⁰⁰ Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus nr 886, 11. november 1946. EAA.T-23.2.16. L. 38.

¹⁰¹ Ajutine juhend elanikkonnale leiva- ja toiduainetekaartide väljaandmise korra kohta, 11. november 1946. EAA.T-23.2.16. L. 45.

on mõnel pool tehtud. On juhtumeid, kui kaartideta on jäänud paljulapselistes perekondades nii emad kui ka lapsed, „kuna aga hoopis valutumalt oleks kaartidest limiidi puudumisel ilma jäämine võinud asetleida mõnes väikelapselises rohkem kindlustatud perekonnas“.¹⁰² Mõnel pool on põllumajandusega seotuse mõistet tõlgendatud liiga üldiselt ning keeldutud kaarte andmast töötajaile, kelle vanemad või lähemad sugulased elavad maal, „vaatamata sellele, et tähendatud töötajad juba aastaid tagasi põllumajapidamist omavate vanemate või omakste kodust on lahkunud ja nende põllumajapidamistes ei tööta, kellel selle tõttu ei ole võimalik tähendatud põllumajapidamisest omale eluüldpidamiseks leiba ja muid toiduaineid saada“. Kiri rõhutas kaubandusministri asetäitjat jälgima, et „rahvamajanduslikult tähtsamad ettevõtted ja riiklikud, nõukogude ja partei asutused oleks ikkagi esmajärjekorras varustatud“.

Linnade toiduainetega varustamine tekitas suuri raskusi. 29. novembril 1947. aastal kirjutas ENSV Toiduainetetööstuse minister L. Lüüs valitsuse esimehele¹⁰³, et Eestis ei suudeta täita liha riikliku reservi varumisplaani. Raskusi oli kohaliku kaubanduse varustamisega, lihakombinaadid seisis toorainepuuduses. Vabariigis oli planeeritud 1912 tonnist kaubandusvõrk saanud 717 tonni liha; riigireservi plaan oli 700 tonni, sellest täideti 190 tonni. Samal ajal jätkus lihaloomade transport Leningradi.

Ettevalmistustööd kaardisüsteemi kaotamiseks algasid NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1947. aasta 2. septembri otsusega.¹⁰⁴ Otsus nägi ette kaubandusvõrgu laiendamist – kaupluste remonti, uute müügipindade kasutuselevõttu – kaadri ettevalmistamist, ühiskondliku toitlustamise võimaluste tagamist ja leiva küpsetusvõimsuse suurendamist. 15. detsembril, päev enne reformi, rääkis töö tulemustest Eesti NSV Kaubandusminister A. Hansen: „Lisaks senistele kauplustele avatakse 16. detsembrist alates suurel hulgal uusi kauplusi ja müügipunkte. Eriti tunduvalt suureneb toiduainetekaupluste arv; Tallinnas näiteks avatakse ligi 50 uut toiduainete- ja leivakauplust ning müügipunkti. Tartus 14 uut kauplust, Pärnus 11, Narvas 10 jne.“¹⁰⁵

---

¹⁰² ENSV Kaubandusministeeriumi ringkiri, 12. veebruar 1947. EAA.T-23.2.16. L. 18-19.

¹⁰³ ENSV MN esimehele sm Veimerile, salajane, 29. november 1947. ERAF.1.5a.62. L. 30.

¹⁰⁴ Informatsioon NSVL MN otsuse täitmise kohta, 15. oktoober 1947. ERAF.1.5a. 62. L. 32.

¹⁰⁵ Rahva Hääl, 15. detsember 1947.

3.2. 1947. aasta rahareform ja kaardisüsteemi kaotamine Eesti NSVs

Rahareformi operatiivsus – rahavahetus pidi toimuma nädala jooksul – eeldas rahandussüsteemi valmisolekut, nõudis kaadri valimist ja ettevalmistamist. 1947. aasta novembris arutati ENSV Rahandusministeeriumi kolleegiumi koosolekul töötajate usaldusvääruse küsimust. Riigiraha röövi juhtumid maapiirkondades heitsid varju maksuinspektoritele, kellele pandi süüks hooletust ja ametisaladuse mittepildamist. „Rahandusministri nomenklatuuri kuulub ca 900 Vabariigi rahandusala töötajat, kelledest 600 on maksuala töötajad. Ei jõua kõikide tausta kontrollida, et välja selgitada nende sobivus tööle.“¹⁰⁶ Rahandusministri asetäitja annab korralduse „organiseerida lühima aja jooksul põhjalik kaadrite kontroll ja ebasobiv element kõrvaldada“. Rahareformi läbiviimise korraldamine kohtadel algas ühtse plaani kohaselt 14. detsembril. Ülevaate sellest annab Viljandimaa julgeolekutöötaja aruanne:¹⁰⁷ maakonna juhtkond tutvus 14. detsembril kell 15.00 rahareformi läbiviimise juhendiga. Kohaliku võimu ja sisekaitseväge esindajad valisid 16. detsembriks 22 rahavahetuspunkti asukohta, kooskõlastasid nende isikkoosseisu ja valve, samuti neli rahaveo marsruuti. Ettevalmistuse käigus eemaldati organisatoorsest meeskonnast ja rahavahetuspunktide töötajate seast ebausaldusväärsed inimesed, kel oli varasemast ajast rikkumisi kaubanduse või rahanduse alal, kuid ka need, kes olid kahtlased poliitilistel põhjustel. Et tagada rahavahetuspunktide turvalisus ka kõige kaugemates valla piirkondades asendati valvemeeskonnad varem komplekteeritud miilitsa- ja rahvakaitse üksuste asemel kohalikust garnisonist pärit sisekaitseväelastega. Rakendati ka usaldusväärseid rahvakaitsemehi. Relvastatud valve saatel veeti 16. detsembril raha vahetuspunktidesse ning kell 12.00 algas raha vahetamine. Viljandi linnas varustati 15. detsembri öösel kauplused toidu- ja tööstuskaupadega ning 16. detsembri hommikul mindi Viljandis üle kaardivabale kauplemisele.

---

¹⁰⁶ Eesti NSV Rahandusministeeriumi kolleegiumi koosoleku protokoll, 19. november 1947. ERA.R.-4.3.45. L. 173-174.

¹⁰⁷ Ettekanne rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise läbiviimisest Viljandimaal. ERAF.131sm.1.117. L. 151.

Eesti NSVs rakendati rahareformi läbiviimiseks 280 rahavahetuspunkti ja 1000 töötajat (NSV Liidus vastavalt 35 000 ja 128 400).¹⁰⁸

16.-22. detsembril esitati Eesti NSVs vahetamisele 278 miljonit rubla vana raha, mis moodustas 0,7% kogusummast (NSV Liidus tervikuna vahetati sel perioodil 37,2 miljardit rubla vana raha).¹⁰⁹ Rahavahetuspunktidesse esitati 222 miljonit rubla, millest 116,4 miljonit rubla laekus maapiirkondadest, 39 miljonit kaubandusest, 17,1 miljonit muul teel.¹¹⁰

16.-22. detsembril vahendati Eestis 150,7 miljonit rubla uut raha (NSV Liidus tervikuna 16 802, 8 miljonit rubla).¹¹¹ 150,7 rublast 19,1 laekus 16.-22. detsembril tagasi riigikassasse. 23. detsembri seisuga oli Eestis käibel 131,6 miljonit rubla.

3.3. Rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise kajastamine Eesti NSV päevalehtedes

Pühapäeval, 14. detsembri õhtul kell 18.00, teatati rahareformist ja kaardisüsteemi kaotamisest raadio teel. Töökollektiivides toimusid ülekande ühiskuulamised. “Otsus, mis ei vaja pikemat seletust“, „Valitsuse hool töötajate eest“, „Kõikjal õnnelikud näod“, „Töötada veelgi pingelisemalt“, „Tööraha suur võit“, „Nüüd, kaardisüsteemi kaotamisega, astuvad Tartumaa kaubandusorganisatsioonid uude perioodi, asuvad uuele teele – kultuurse nõukogude kaubanduse arenguteele“, kõlasid pealkirjad ajakirjanduses. 15. detsembril, esmaspäeval, on ajalehtede esikülgedel „NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee määrus rahareformi teostamise ning toidu- ja tööstuskaupade kaartide kaotamise kohta“. Viimane ohver, mis elanikkonnal kanda tuleb, kirjutas määrus.

---

¹⁰⁸ Riigipanga rahavahetuspunktide kohta. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР, lk. 310.

¹⁰⁹ Rahareformi tulemustest, Zverevi ettekanne Stalinile, 3. jaanuar 1948. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР, lk. 353.

¹¹⁰ Samas, lk. 347.

¹¹¹ Uue raha käibesse laskmise kohta liiduvabariikide lõikes, 23. detsembri seisuga. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947, lk. 345.

Ajakirjanduses peegeldusid „rõõmumiitingud“ kogu vabariigis. Rahva Häääl tõi jutuajamise Eesti NSV Kaubandusminister A. Hanseniga, kes tõdes: „Väga palju oleneb nüüd ostjaskonnast endast. Pole vaja tormata ega kaubakoguseid kokku ahnitseda. Kui ostjaskond arvestab sisseostudel enamvähemgi oma tegelikke vajadusi ega hakka kokku ahnitsema mõttetu tagavarasid, ei ole kaubanduses karta häireid isegi eesseisval üleminekuajajärgul, rääkimata juba tulevikust, kus NSV Liidu võimsad ressursid kindlustavad mitte ainult stabiliseerumise, vaid pideva tõusu ja kaubakoguste suurenemise vastavalt töötajate ostujõu kasvule.“¹¹²

Postimees vahendas reformi esimese päeva (16. detsembri) meeleolusid artiklis „Suur elevus Tartu kauplustes“: „Täielikult ümberorganiseeritud kauplustevõrk, kaubast tulvil kauplused ja uued odavamad hinnad meelitasid kauplustesse suurel hulgal rahvast. Ostjad külastasid sel päeval mitmeid poode, et hindu pärida ja üht-teist osta. Põhilisi toiduaineid, leiba, saia, liha, kala, piima, rasva jne., jätkub kõigile. Tähelepanav on seegi, et näiteks liha ja piimakauplustes ei suudetud realiseerida pooltki päeva müügiks määratud kogust liha, vorsti, piima ja juustu. Ka leiva osas jäid kauplustes õhtul suured ülejäägid. Eriti nõutud olid kompvekid ja suhkur, seetõttu said need mitmes kaupluses enne õhtut otsa. Ei suudeta ju kogu linna elanikkonda varustada ühe päevaga! Suur tung oli ka tööstuskaupade kauplustes. Siidisukkade hind tõi naeratuse neidude näole, kes leidsid, et „nüüd sukki üldse enam ei remondi“. Selle üle on soovitatav siiski järele mõelda: sukki võib ju nõeluda ka kasvõi ainult...korralikkuse kasvatamiseks, s.o. iseloomu kujundamise huvides. Tartu erikaupluses oli müüa laias valikus kompvekke, biskviiti, šokolaadi, tubakasaadusi, veine ja likööre. Võib julgesti öelda, et suurem osa marke on tartlastele senitundmatud. Ei puudu ka mandariinid, martsipan, suhkur ja harilik viin. Viimast osteti päeva jooksul ainult ainult üks pudel! Päeva lõpuks on kassapidaja kõige väsinum – tuli tal ju töötada kaht liiki rahadega.“¹¹³ Tartu kaubastu abidirektor B. Leidla sõnas: tuleb võidelda klassivaenlaste levitatava kuulujutu vastu, et kaartideta kaubanduse tingimustes „kindlasti tuleb puudu leivast“; nüüd uus number: „puudus tuleb suhkrust“. Tuleb organiseerida kaubandusvõrk selliselt, et kaubad oleksid tarbijale igal sammul kättesaadavad. „Ostjaskonna peamine soov on saiade ja kondiitrisaaduste järele, leiba

---

¹¹² Rahva Häääl, 15. detsember 1947.

¹¹³ Postimees, 17. detsember 1947.

nõutakse väga harva“ kirjutas Noorte Hää! 18. detsembrist võeti kauplustes vastu ainult uut raha ja 22. detsembril lõpetas NSV Liidu Riigipank kõikjal vana raha ümbervahetamise.

Kauplustes sai toidu- ja tööstuskaupu osta kaartideta. „Esimene nädal kaardivaba kaubandust toiduainetetööstuses“ edastab Eesti NSV Toiduainetetööstuse ministri L. Lüüsi optimistliku sõnumi: „Elanikkonna varustamine reformi esimese nädala jooksul näitab, et leivaga varustamine linnades on toimunud mitte üksnes häireteta, vaid ettevõttele on olnud isegi teatavaid raskusi toodetud leiva turustamisega. Nõudlus oli väiksem kui oli ette arvestatud, edaspidi tuleb tähelepanu pöörata leiva kvaliteedi parandamisele ja saiatoodangu suurendamisele.“¹¹⁴ Kaardivaba kaubandus on vabariigis edukalt ellu viidud, võttis nädala kokku kaubandusminister A. Hansen: „See on vastu võetud tõelise vaimustusega, kuid ilmnenud on ka mõningad häired suhkrukaubanduses, mis annab tunnistust ostujõu tõusust. Teisalt on see põhjustatud tagavarade soetamisest mahajäänud teadvusega kodanike poolt ja kokkuostust sahkerdamise eesmärgil.“¹¹⁵

Artiklis „Aktiivsemasse võitlusesse spekulantidega“ hoiatatakse, et vastavalt kriminaalkoodeksi §107 karistatakse eraisikute põllumajandussaaduste ja laiatarbekaupade ülesostmist ja edasimüümist kasusaamise eesmärgil vabadusekaotusega mitte alla viie aasta koos vara täieliku või osalise konfiskeerimisega. „Spekulatsiooni kindlakstegemisel pole määrava tähtsusega ainult kaupade edasimüümine, vaid ka kokkuostmine on küllaldane tõend selleks, et ostja vastutusele võtta kui spekulant.“ Elanikkonna varustamisel tekkinud probleeme põhjendati asjaoluga, et mõned inimesed ostavad rohkem, kui hädapärast tarvis. Müüjate õlule langevad „uued ülesanded kaubanduses – uus olukord nõuab suuremat valvsust ja klassiteadlikkust ning teovõimet kogu töötavalt rahvalt, eriti kaubandustöötajailt.“¹¹⁶ Algab „veelgi rangem võitlus spekulatsiooni vastu.“ Artikkel „Spekulandid kohtu kätte“ tunnustas miilitsaorganite tõhusat tööd: 17. detsembril tabati Tallinna keskturul kokkuostetud suhkrut müümas koduperenaised L. ja M.; töötu P. ja Ülemiste lennujaama valvur müüsid sigarette; ilma kindla töökohata V. müüs kõrgema hinnaga leiba; koduperenaine P. ja H. kaubitsesid pärmiga. Ühel kaubitsejal leiti kotis 3 kg suhkrut. „Me peame karmilt ja otsustavalt

---

¹¹⁴ Noorte Hää!, 23. detsember 1947.

¹¹⁵ Rahva Hää!, 23. detsember 1947.

¹¹⁶ Rahva Hää!, 24. detsember 1947.

eemaldama oma ühiskonnast ebasobivad elemendid“ on artikkel kompromissitu.¹¹⁷ Kriminaalvastutusele võeti müüjad, kes varjasid kaupu, lootes need realiseerida peale reformi. Arreteeriti petislike kombinatsioonidega üle 9000 rubla omandanud hoiukassa osakonnajuhataja.¹¹⁸ 27. detsembri Rahva Hää! tõi mõned puudused ka kaubanduse korralduses. Artiklis „Miks Kohtla-Järvel on teisiti?“ nenditi, et esialgne suur rõõm kaardisüsteemi kaotamise ja rahareformi üle, mida oodati nagu suurt pidupäeva, muutus meeleepahaks – kauplustesse pääsemiseks tuli hankida „luba“. Loos „Tarbijate Kooperatiivide Pärnu maakondlik Liit varustab halvasti“ kirjutati, et kui kauplusi ei varustata ja leiba ei jätku, siis on see kaubandusorganisatsiooni süü.

„Kaupa on külluses“ on detsembrikuu lehtede teema. Väga elavaks muutus Tartu turg, kirjutas Postimees, talupojad tõid linnarahvale müügiks toiduaineid ja küttepuid, kusjuures hinnad olid tunduvalt madalamad kui enne reformi. Saadud raha eest osteti tööstuskaupu, mis enne olid kaartide alusel. Rahareformist kokkuvõtet tehes lausus Eesti NSV rahandusminister P. Keerdo muu hulgas: „On huvitav märkida, et meil Eestis on üle 90% kõigist hoiustest vähemad kui 3000 rubla.“¹¹⁹

„Tööraha riigi suur võit,“ rahareform, näitas Läänele kui eesrindlik on NSV Liit, ning põgenikele – elu kodumaal teeb edusamme. Ajalehed tõid veel enne aasta lõppu üleskutse „neile, kelle sugulased ja tuttavad on Saksamaa ja Austria läänetsoonides“: repatrieerimiskomisjoni delegatsioon sõidab lähiajal Saksamaa ja Austria läänetsoonidesse ning on võimalus vahetult kirju edasi anda seal viibivatele eestlastele. „Kes soovivad omakseile ja tuttavatele kirju ja kojukutseid saata.“¹²⁰

Rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamist saatis ajalehtede sõnul „töörõõmsa ühiskonna“ suur rahulolu. Ootuspäraselt, sest materjalid olid võimude tähelepanu all.¹²¹ 27. detsembril tõsteti Tapa jaamas rongilt maha repatriantidele mõeldud Rahva Hääle eksemplarid, sest ühes artiklis rõhutati klassivõitluse teravnemist külas. Ennetamaks reaktsiooni, mida informatsioon oleks tekitanud, otsustati saadeti peatada ning edaspidi

---

¹¹⁷ Rahva Hää!, 19. detsember 1947.

¹¹⁸ Postimees, 17. detsember 1947.

¹¹⁹ Rahva Hää!, 17. detsembril 1947.

¹²⁰ Noorte Hää!, 19. Detsember1947., Postimees, 23. detsember 1947.

¹²¹ Teatis materjalidest, mis on rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise kohta vabariiklikes ajalehtedes 14-20. detsembril ilmunud. ERAF.1.10A.31. L. 1.

kaasata ajakirjanduse kontrollimisse ka repatrieerimisosakonna töötajad.¹²² Polnud sobiv aeg seada kahtluse alla hoolitseva riigi kuvandit.

3.4. Julgeolekuorganite vaade rahareformile

Elanikkonna meeleolud reformiga seoses olid siiski kõike muud kui rahulolevad. Kaardisüsteemi kaotamine võeti tõepoolest poolehoiuga vastu, lootuses, et edaspidi saab kõike vabalt osta, kui aga juba esimestel reformipäevadel ilmnis, et kaupu ei jätku, siis suhtumine muutus. Julgeolekutöötajate aruannetes¹²³ maakondadest on ära märgitud meelepaha ja pettumus, mis reformiga seoses vallandus. Kauplustes olid pikad järjekorrad ja riulitel valitses tühjus, kuid ajalehtedes – „kaupa on külluses“.

Julgeolekuorganite andmeil toimus Virumaa rahavahetuspunktides raha vahetamine mitmel pool alles 17. detsembril põhjendusel, et kohtadel võtab ettevalmistamine aega. 17. detsembril ei müüdnud Rakveres muid toidukaupu kui musta leiba. „See on see lubatud kaubaküllus, ei ole raha ega toitu, mis see tööinimene peab nüüd tegema?“ Rakvere linnas leivajärjekorras seisvad naised: „Reform toimus, kuid uut raha ega kaupa, mida osta, ei ole. Leiva eest tuleb välja käia meeletu summa vana raha, uut pole ju võtta – sedagi pole igäihel. Sure või nälga.“¹²⁴ Järgnevatel päevadel ei jätkunud kauplustes suhkrut ja võid. Liha ja lihasaaduseid Rakveresse kaardivaba kauplemise esimestel päevadel ei toodudki. Kundas jäeti õigeaegselt kaubatellimus tegemata, polnud piisavalt ei toidukaupu ega muid kaupu ning töölised, kel uus raha küll käes, seisid tühjade lettide ees või müüdi toidukaupu limiteeritud kogustes. Töölistel tekkis küsimus – kas see on ikka kaardisüsteemi kaotamine, mida nõukogude valitsuse määrus silmas pidas?¹²⁵ Julgeolekutöötaja ettekanne sisaldab Kreenholmi manufaktuuri tööliste märkust: „Selle nõukogude võimu määru kohaselt tuleks elada nii, et mitte midagi ei oma vaid oled paljasjalgne kerjus nagu need, kes tulevad Venemaalt.“ Teine

---

¹²² Teatis Rahva Hääle saadetise tagastamise kohta, 31. detsember 1947. ERAF.1.10a.31. L. 3.

¹²³ ENSV RJM eriteadaanded elanikkonna meeleoludest seoses rahareformiga. ERAF.131sm.1.117.

¹²⁴ Ettekanne elanikkonna meeleoludest seoses rahareformi läbiviimisega Virumaal, 17. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 147-150.

¹²⁵ Ettekanne rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise läbiviimisest, 22. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 173-174.

avaldas arvamust, et reformi tulemusel jäävad nad nälga, sest nüüd tekivad toidukauplustes järjekorrad, milles töoinimesel pole aega seista. Tõepoolest tekkis Narvas 16. detsembril hiigelpikk leivajärjekord, lisaks oli leib ebakvaliteetne, sisaldades kaerakestasid. Teisi toidukaupu oli veelgi napimalt. Narva kodanik: „See on praegu kõik üks suur reklaam, pole sugugi kindel, kaua valitsus suudab kaartideta kaupu tagada“. Kreenholmi manufaktuuri töötaja: „Kaupadega varustamine läheb hullemaks kui kaartide ajal. See on algus, kui kauplustesse toodi toidukaubad, varsti on poed tühjad.“ Tööline Nikolajev: „Nõukogude valitsus petab töörahvast kogu aeg, aga me peame kõik ära kannatama.“ „Vot see on see nõukogude valitsuse ettevõtmine: poed on tühjad ja tööinimene palgast küll ära ei ela, pealegi müüakse kõike ikka normi alusel.“ Kohtla-Järvel ning Rakveres piirasid mõned kauplused sissepääsu lubade kehtestamisega – et kõigile jätkuks.¹²⁶

Ka Viljandis olid kauplused toiduainetega halvasti varustatud. Leiba ja tangaineid oli piisavalt, kuid rasvainele¹²⁷ ja suhkrule kehtestati müügipiirangud, mistõttu kaupluste uste taga olid järjekorrad juba kell 4-5 hommikul.¹²⁸ Elmi kirjast¹²⁹ Irenele: „Märgata on, et tööraha elu läheb paremaks materiaalselt kui ka kultuurilt: järjekordades seistakse hommikul kella viiest järgmise hommikuni. Lausa lust!“ Salme kirjutas Viljandist: „Meil on linnas nagu revolutsioon, inimesed on tänavail, vehivad kätega ja vahivad valjuhääldit, kust tuleb teateid rahavahetuspunktide kohta. Linn on paanikas. Viimastel päevadel jooksi nagu hullud ringi. Muuseas kukkus rahakurs kohutavalt – 100 rubla hinnati 10 rublale.“ Amalie kirjutas: „Uued rahad näevad välja nagu „katariinad“.¹³⁰ Veel üks nende samm ja tuleb kerjakott valmis panna – jõuamegi teiste kultuurile kiirelt järele. Vanad inimesed olid raha säästnud mustadeks päevadeks, ei ostnud midagi, aga nüüd – hoia veel“. Ühes Viljandis postitatud kirjas väljendati muret: „Suure vaevaga kogusime raha ja nüüd on kõik tühja. 1000 rubla eest saab 100 rubla, ela kuidas saad...“.

---

¹²⁶ Ettekanne Narva elanikkonna meeleoludest seoses rahareformiga, 17. detsember 1947.

ERAF.131sm.1.117. L. 154-156; Ettekanne elanikkonna meeleoludest seoses rahareformiga, 22. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 179-180.

¹²⁷ Eriteadaannetes kasutatakse nii sõna „või“ kui „rasvaine“.

¹²⁸ Ettekanne rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise läbiviimisest Viljandimaal, 19. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 161.

¹²⁹ Eriteated sisaldavad väljavõtteid erakirjavahetusest, kandes nimetust „PK“ (postikontroll) materjal.

¹³⁰ Silmas peetakse rublade sarnasust tsaarirahadega: „katariina“ oli 1910. aastast Katariina I pildiga sajarublane.

Teises kirjas, saadetud Kemerovo oblastisse: „Inimesed kaotasid kõik oma vana raha. Kuidas teil seal, kah uus raha? Varsti jõuame teile, siberlastele järele – muudkui kolhoosid ja kolhoosid. Vanad talupidajad ei jõua oma makse tasuda ja annavad vabatahtlikult oma maa ära kolhoosile.“ Kirovi oblastisse adresseeritud konfiskeeritud kirjast: „Praegu on lood tumedad. Meid hirmutab kolhoositont, tea, kauaks see nii on. Paljud kaotasid oma raha. Meil ei olnud palju, aga ikkagi oli – nüüd oleme vaesed nagu pole elus enne olnud. Kõik on vabakaubanduses, oleks hea, kui midagi osta oleks – kauplused on tühjad.“ Viljandimaal levis rahareformi ajal kuulujutt, et viimasel reformi päeval vahetatakse raha viis rubla ühe uue vastu. Nii oli 22. detsembril, enne vahetuspunktide sulgemist inimesi, kes soovisid raha vahetada.¹³¹

Tartus suhtuti rahareformi valdavalt pooldavalt: see oli mõjuv samm spekulantide vastu, mis tööinimeste elu kergendab. Aga oli neid, kes tõlgendasid: „Rahvalt korjatakse raha ära, tuleb uus maailmasõda. Nüüd saab vene rahvas kuivikuid varuda, sest kõigil veel selgelt meeles lõppenud sõja nälja-aastad.“ Räägiti valitsuskabineti vahetumisest kellegi kõrge parteijuhi surma tõttu ja seostati seda reformiga.¹³²

Pärnumaal arvati samuti, et muudatuste aeg on käes: „Bolševikud tahavad oma raha, mida välismaal on suures koguses, annulleerida. Hoolimata rahareformist, ei jää nad siia kauaks. Peale jõule tuleb uus valitsus ja rahareform on esimene samm selleks“. Pärnumaal ei tehtud küllalt teavitustööd reformi toimumisest, paljud polnud sündmusest kuulnudki ning esimesel reformipäeval jäid mitmes vallas ka kauplused suletuks – polnud midagi müüa.¹³³

Põltsamaal aga sai 16.-19. detsembril suhkrut ja kondiitritooteid osta endiselt kaartide alusel, leiva ja tööstuskaupade hindu ei muudetud. Kaardivabalt müüdi vaid tikku ja soola, sedagi piiratud koguses.¹³⁴

---

¹³¹ Ettekanne rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise läbiviimisest Viljandimaal, 18. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 169-170; Ettekanne rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise läbiviimisest, Viljandimaal, 22. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 182-183; Ettekanne rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise läbiviimisest Viljandimaal, 26. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 189-190.

¹³² Ettekanne elanikkonna reageerimise kohta NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi määrusele rahareformi teostamise ja kaardisüsteemi kaotamise kohta, 17. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 159-160.

¹³³ Ettekanne rahareformi teostamise ja kaardisüsteemi kaotamise määruse täitmise kohta 16. detsembril Pärnu maakonnas, 18. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 157-158.

¹³⁴ Ettekanne rahavahetuse ja kaardisüsteemi kaotamise kohta, 22. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 181.

Võrumaal tabasid julgeolekutöötajad kirjavahetust jälgides juba 7. detsembril uue raha teema. Võru raudteejaamas oli nähtud saabunud rahasaadetist panka ning see toitis oletusi. Rublasid püüti kõikvõimalikul moel kaubaks teha, turul tõusid toiduainete ja majapidamistarvete hinnad. 16. detsembril, esimesel kaardivabalt kauplemise päeval osutus oodatud toidukaupade nõudlus tagasihoidlikuks, sest töölised ja teenistujad polnud detsembrikuu töötasu uues rahas veel kätte saanud. Enamus ostjatest oli talurahvas, kes ei tahtnud rahavahetuse järjekordades seista ja realiseeris vana raha majapidamistarbeid soetades. Talupoegade muljed hindade osas olid positiivsed: ühe müüdü lihakilost eest sai osta kaks kilogrammi suhkrut. Elevust tekitas uute rahade sarnasus endiste tsaarirahadega – „see on sama raha, lihtsalt 1947. aasta väljalase“ – ja üks Haanja mees ostiski tsaariaegse raha eest turul lamba ja kaks hane. Kanepis liikus kuulujutt, justkui vahetataks igale inimesele 1000 rubla, ülejäänud võetakse läbiotsimise käigus lihtsalt ära. Rahavahetuspunktides oli nii vähe inimesi, et miilits pidi selgitustööd tegema.¹³⁵

Võrumaa suurimad rahasummad, mis vahetusele toodi, olid kuni 18 000 rubla vanas rahas, mille talupojad olid linnaturul talusaadusi müües teeninud. Peale reformi polnud ka Võru kauplustes piisavalt toidukaupu, kõigile jagus vaid leiba. Möödapääsmatus olukorras inimesed nurisesid: „Reform ei toonud tööinimesele midagi head, see saab kauplusesse alles peale tööd, selleks ajaks on kõik juba tühi ja nii ei saa sedagi, mis kaartidega sai“. Kirjast Vorkutasse: „Kaardisüsteem kaotati, kõike müüakse vabalt, aga kui kauaks... Kui riik tahab töörahvale leiva tagada, läheb talupojal raskeks – kallis kolhoos aita! Normid on kõrged, neid täita raske.“¹³⁶

Saaremaal vahetasid mõned talupojad 50 000 rubla. Neid tuleb kontrollida ja jälgida, märgib ettekande koostaja.¹³⁷

Eesti NSV siseminister kindralmajor A. Resevi ettekandest 16.- 19. detsembri kohta Eesti NSV valitsusele: toidukaupu – suhkrut, võid, liha jm – ei jätkunud ning seetõttu tekkisid kauplustes pikad järjekorrad. Tallinnas jätkus nimetatud toiduaineid vaid

---

¹³⁵ Ettekanne Võrumaal läbiviidud operatiivtöö tulemustest seoses rahareformiga, 18. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 164-168.

¹³⁶ Ettekanne Võrumaal läbiviidud operatiivtöö tulemustest seoses rahareformiga, 23. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 184-186.

¹³⁷ Ettekanne rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise kohta Saare maakonnas, 22. detsember 1947. ERAF.131sm.1.117. L. 171.

päeva esimeseks pooleks. Vabariigis registreeriti suhkruga ja võiga spekulatsioonide, vastutusele võeti 24 isikut §105 ja 2 isikut §107 alusel.

Rahavahetuspunktid polnud 16. detsembril mõnel pool Harju-, Viru- ja Tartumaal avatud. 17.-19. detsembril töötasid rahavahetuspunktid kell 10-15.00; 19. detsembril osaliselt 15-20.00. 18. detsembril tekkis raha vahetamisel järjekordi, sest kauplused ei võtnud enam vana raha vastu. 21. detsembril kuulutati vahetuspunktides välja puhkepäev.

22. detsembril lõpetas NSV Liidu Riigipank kõikjal vana raha ümbervahetamise uue vastu ning vahetuspunktid likvideeriti.¹³⁸

3.5. Toidukaartide aeg ja rahareform meenutustes-mälestustes

Legendaarne Tartu ärimees Evald Rooma meenutab, et pärast sõda „polnud ju midagi osta ega müüa, vähemalt seaduslikult mitte. Kõike liikus, ainult et musta turu hindadega. /.../ Vahe maa ja linna vahel oli selles, et linnas hakkas raha ringlema, sest inimesed said palka oma töö eest. Maal oli olukord hullem.“¹³⁹ E. Rooma sai endise eduka ettevõtjana pärast sõja lõppu Tartu linnavalitsuselt loa käivitada toiduainete tootmine. „Talongide eest sain toorainet osta, minule tuli liha väga odavalt kätte.“ Ärimehe sõnul teenis ta talongidega kombineerides hästi. Rasketes oludes pakkusid inimesed toiduainete eest tsariaegseid kuldrahasid või paremaid riidesemeid, viimaseid varusid, mis kaubaks tehti. E. Rooma oli ka üks Tartu Tarbijate Kooperatiivi asutajaliikmetest. „Venemaa ja Eesti kooperatiivides käis kõva spekulatsioon. /.../ Eestis ostis ETKVL maalt põllumajandussaadusi kokku, müüs Venemaale ja sai sealt vahelt hea kasumi.“ Eestisse tõi kooperatiiv tööstuskaupu: „Nad tõid müüki ka sellist kaupa, mis oli kui sõjasaak – need olid Leningradi suurest komisjoniärist ostetud, kuid tegelikult Saksamaalt riisitud varad.“ Tarbijate Kooperatiiv pidi töötajate palgaraha ise teenima, sellega seoses kirjeldab E. Rooma juhtumit, kui sõitis veoautoga Tallinna turule pärmimüüma: „Müüsin

¹³⁸ Ettekanne ENSV MN esimehele A. Veimerile, ENSV K(b)P KK sekretärile N. Karotammele, NSVL siseministri asetäitjale kindralpolkovnik Serovile, 19. detsember 1947. ERAF.1.5a.62. L. 39.

¹³⁹ **Rooma, E.** Emajõe ääres kasvanud. Onu Eskimo mälestusi. Tartu: E. Rooma 2008, lk. 123.

pärmi tegelikult kui spekulant. Pärimi osteti väga hästi, ükskõik mis hind oli, sest sellega aeti puskarit.¹⁴⁰

Sõjajärgset aega kirjeldab mälestusteraamatus Edda Pakk: „Ema ja Ida-tädi hakkasid varsti turul käima üht-teist müümas. Mäletan, et päts leiba maksis turul 200 rubla. Ost-müük oli sel ajal põhiline elamise võimalus. Aeg-ajalt sai poest ka midagi osta.“¹⁴¹ Kalev Raave meenutab, et pärast sõda, koolipoisina, tuli kannatada tühja kõhtu. Kui siis sõpradega kord turult „pruuni krõbeda koorikuga“ leib osteti – et kordki kõht täis süüa – valmistas see suure pettumuse: „Leib polnud üldse hea, oli pooltoores, et oleks raskem.“¹⁴² Linlaste toidupuudust leevendas maal elavate sugulaste abi: „Palgad olid nii väikesed, et ei piisanud ühe inimese kulutusteks, rääkimata perekonna toitmisest. Leib oli poorne, märg ja hapu, maarjajääga tehtud. Inimesed ütlesid: varsti hakatakse seda pudeliga müüma. Vorstist, juustust ja lihast võis ainult mõelda. /.../ Meid aitasid pidevalt mehe vanemad Viljandimaalt, ei kujuta ette, kuidas muidu oleks elanud.“¹⁴³ „Märga“ leiba kirjeldab ka E. Rooma: „Leib, mida meil Tartus toodeti – mina olin üks nendest, kes tootis – oli suure veesisaldusega. Et tainas oli vedel, tuli see valada plekkvormidesse. Seda ei saanud kokku lüüa nagu tavalist leiba vormitakse. /.../ Parteikoosolekul küsiti: „Kuule, Rooma, kuidas saab tõsta leivatootmise protsenti?“ – „...sõda on möödas, nüüd peaks jahu ka rohkem saama.“ – „Ei, meil ei ole rukkijahu. Pange vett juurde!“¹⁴⁴

Sõjajärgsetest aastatest rääkides nimetatakse suurt suhkrupuudust. „Suhkrut müüdi kord kuus ½ kilo nina peale. Kui saadi teada müügipäev, sättisid inimesed end juba õhtul järjekorda ja seisid või istusid terve öö. Hommikul tehti küll poe uste juurde inimekatest ketid, aga meie, lapsed, trügisime ikka läbi. Mul lubati sel päeval isegi koolist poppi visata.“¹⁴⁵ „Leivanorm oli ½ kg päevas. Mitmel päeval võtsin tšekiga nelja päeva leiva, s.o. terve „buhhanka“ ja müüsin selle turul 30 rublaga ära. Selle eest sain venelaste käest

---

¹⁴⁰ Samas, lk. 123-126.

¹⁴¹ Pakk, E. Meile antud ajast. Tallinn: Ilo 2007, lk. 100-101.

¹⁴² Raave, K. Üksainus elu. Halliste: K. Raave 2003, lk. 183.

¹⁴³ Eesti rahva elulood III. Elu Eesti NSVs. Koostaja: Rutt Hinrikus. Tallinn: Tänapäev 2003, lk. 40.

¹⁴⁴ Rooma, E. *Op. cit.*, lk. 129.

¹⁴⁵ Eesti rahva elulood, III, lk. 295.

osta klaasi suhkrut.¹⁴⁶ „Kui suhkrut müügil oli, toimus see ikka suvalisel ajal ja kohas etteteatamatult, muidu oleks pool Tartut kokku jooksnud.“¹⁴⁷

1947. aasta sündmused talletas vahetu kogemusena päevikusse haritlane ja kirjamees Jaan Roos. Ta rändas võimude eest end varjates linnas ja maal, kohtus sadade inimestega, ning märkis kuuldu-nähtu päevaraamatusse. 12. novembri sissekanne päevikus: „Kõikjal räägitakse, et lähemal ajal teostatakse Venemaal ja muidugi ka meil rahareform. /.../ Pankadesse olevat küll juba toodud uued rahamärgid kohale, aga see võib olla ka tühi jutt. Kas pole see jutt lahti lastud selleks, et rahva käest raha kätte saada. Ja peab ütleva, rahvas ostab praegu palju.“¹⁴⁸ Tartus ja Tallinnas valitses enne rahareformi ostupaanika. „Ei suutnud otsustada, mida õieti osta, sest vaja oli kõike. /.../ Meenub talumees, kes ostis arstiriistade poest nii hamba- kui ka günekoloogilised tangid. Küsisin, kas ta ka teab, mida ta ostis. Tema vastas: „Mul ükska kama, illosa läikiva omma.“¹⁴⁹

Hoiuarvetele paigutatud raha kaotas reformi käigus kõige vähem oma väärtust: „Sel ajal hoidsin ma raha peamiselt hoiukassas, 1947. aasta rahareform puudutas mind vaid riivamisi.“¹⁵⁰ 15. detsembril maksis vana raha viimast päeva ja „keegi ei tunne selle vastu huvi. Autojuht ei võta küüdi eest raha vastu – mis sellega ikka enam teha“.¹⁵¹ 16. detsember Jaan Roosi päevikus: „Täna on siis lõpuks see kaua kardetud rahamuutuse päev. Senine raha nullistub ja kehtima hakkab uus raha. Raadio ja ajakirjandus pasundavad, et seda olevat tehtud rahva huvides. Maailm olevat üllatatud, kuidas vene valitsus oma rahva kasude eest hoolitseb. /.../ Kui vene võim 1944. aastal Eestisse tuli, nullistas ta täiesti raha. Nüüd, kolme aasta pärast, teeb ta seda jälle. Täna maksab 1 rubla 10 kopikat, s.t. muutus 10 korda odavamaks. See, mida keegi ei uskunud, on ometi sündinud. Vaesemad inimesed kaotavad seetõttu kõige enam. Raha läheb odavamaks, aga tarbeainete hinnad jäävad samaks või lähevad veel kallimaks. Öeldakse, et töötav inimene saab kasu, sest palgad jäävad muutmata. See on kõik pettekujutus, sest kõik kaardid, orderid ja limiidid ning punktid kaovad. Töötav inimene peab nüüd kõike ostma vaba turu hinnaga. Inimesed arvasid enamasti, et valitsus laseb teatava summagi raha täies

---

¹⁴⁶ Eesti rahva elulood III, lk. 90.

¹⁴⁷ Oiderma, H. Elu sõlmed. Tallinn: Faatum 2007, lk. 170.

¹⁴⁸ Roos, J. Läbi punase öö II. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts. 2000, lk. 188.

¹⁴⁹ Eesti rahva elulood III, lk. 51.

¹⁵⁰ Samas, lk. 66.

¹⁵¹ Roos, J. *Op. cit.*, lk. 205.

väärtuses ümber vahetada, aga mitte rublatki ei lase. Jah, tõsi, neile, kellel oli raha pangas, vahetatakse 3000 rubla üks ühe vastu. See on jälle saatanlik võte. Keegi ei usaldanud raha pankka viia.¹⁵²

J. Roos kirjutab: „Inimestele on palju raha kätte jäänud, ühele Põltsamaa mehele näiteks 87 000 rubla, teisele 60 000. Raha vahetatakse pankades ja vallamajades, kus kirjutatakse rahavahetajate nimed üles ja ka summad, mida nad vahetavad. Küllap on ka selle taga oma saatanlik nõks. Sellelt, kel natuke rohkem raha on, hakatakse uurima, kust ta selle sai. /.../ Mustla maksuinspektori andmeil vahetas üks mees Tarvastu vallas 300 000 rubla.¹⁵³ Rahakatastroof, nagu J. Roos seda nimetab, „on igal pool tekitanud hirmsat viha. Isegi kommunistid on viha täis. Ajalehed aga kirjutavad, et rahvas juubeldab ja peab rõõmumiitinguid.¹⁵⁴

---

¹⁵² Samas, lk. 205.

¹⁵³ Samas, lk. 208-209.

¹⁵⁴ Samas, lk. 206.

KOKKUVÕTE

Sõjajärgne elu oli Euroopas vaene ja raske, murranguliseks kujunes 1947. aasta. Hirm äärmuslikes tingimustes leviva kommunismiidee ees käivitas USA eestvedamisel Euroopa ülesehitamise programmi, nn Marshalli plaani. Esimestel sõjajärgsetel aastatel viidi ülimalt keerulistes oludes läbi konfiskeeriva iseloomuga rahareformid. Investeeringud, laenud ja läbiviidud reformid tasakaalustasid majandust ja rahandust ning riigi vastutus kodanike heaolu eest tagas sotsiaalse ja poliitilise stabiilsuse. Turumajanduse tingimustes elu peagi paranes, pärast sõda tehtud otsused panid aluse tulevaste aastate healuühiskonnale Lääne-Euroopas. Ida- Euroopas kehtestas nõukogude süsteem teised reeglid. Eelisarendatud rasketööstus, plaanimajandus ja riiklikult fikseeritud hinnad välistasid kaupade ja teenuste turu arengu ja elanikkonna igapäevase, „normaalse“ elu vajadused jäeti tagaplaanile juba esimestel sõjajärgsetel aastatel. Riik käsutas ressursse pööramata erilist tähelepanu kodanike sotsiaalküsimustele. Tuli olukorraga kohaneda, leppides järgnevate aastakümnete jooksul vastuoluga propaganda ja tegelikkuse vahel.

16.-22. detsembril 1947. aastal toimus NSV Liidus rahareform ja üleminek kaardivabale kauplemisele. Rahareformi ettevalmistustöö algas juba 1943. aastal, veel sõja ajal. Sõjapidamine nõudis raha ning liigselt emiteeritud rublad tuli pärast sõda käibelt eemaldada. 1946. aasta raske ikalduse tõttu lükati edasi sõjaaegse kaardisüsteemi kaotamine. Rukkileiva – mis oli sõjajärgsetel aastatel enamiku elanikkonna põhitoidus – turuhind tõusis kümnekordseks. Riik ei suutnud inimesi toiduga varustada, üle poole elanikkonnast nälgis, ja keerulises olukorras lubati talunikel turul talusaadusi müüa. Maaelanikele kaardisüsteem ei laienenud, nad ei saanud teenitud rublasid riiklikus kaubandusvõrgus realiseerida, ja nii kinnistus rahareformi ette valmistades arvamus talunike „sukasäärde“ kogutud sularahast. 1947. aasta rahareformi käigus vahetati raha 14,6 miljardit rubla linnades ja 13,2 miljardit maal, reformi üks põhiseisukoht, et maal on enam kui pool käibivast sularahast, ei leidnud kinnitust. Reformi toimumise lühike aeg ja halb infrastruktuur piirasid mõnel pool rahavahetuspunktidesse jõudmist, ka hirm suuremaid summasid avalikustada annulleeris osa raha, kuid vaieldamatult konfiskeeris rahareform elanikkonna säästud ja kinnistus mälestustes kui „röövellik“ reform.

Rahareform viidi läbi kiirelt ja efektiivselt, nagu see oli sõnastatud 1944. aasta projektis. Rubla väärtus tõusis oluliselt ning lõi riigile finantsreservi, 10:1 vahetatud sularaha hulk vähenes kolm korda. Reformi eesmärgid – liigne raha käibelt korjata, likvideerida suured hoiused, alandada riigivõlga – täideti. Riigi seisukohast oli reform edukas, kuid majandusliku efekti varjus pole oluliseks peetud järgnenud sotsiaalseid probleeme, rahva elatustaseme märgatavat langust.

Kaardisüsteemi kaotamine eeldas toidu- ja kergetööstuse arengut, võrreldavat sõjaeelse tasemega. 1947. aastaks seda ei saavutatud. Enne kaardisüsteemi kaotamist moodustatud riiklikud kaubafondid ja -reservid paisati reformi päeval müüki ning suurlinnades, eelkõige Leningradis ja Moskvas, õnnestus luua pilt küllusest. Enamikul riigi elanikkonnast polnud midagi osta, puudusid nii toidu- kui tööstuskaubad. Paljudes piirkondades olid inimesed leivata.

1947. aasta rahareform lülitas Eesti Nõukogude Liidu majanduse „vereringesse“. Jätkates tsaariaegse industrialiseerimise järjepidevust pidi Eesti NSV saama arenenud tööstusega nõukogude vabariigiks. Enne tuli ületatada sõja pärand – vaesus ja nälg. Eesti taludes elati 1947. aastal Jaan Roosi sõnul „endist viisi“, toitu oli piisavalt, linnades valitses aga suur toidupuudus. Kaardisüsteemi kaotamisega seoti suured lootused, Eestis samastati seda vabakaubanduse kogemusega, kuid tegelikkuses valmistas rahareform ja kaartide kaotamine elanikkonnale sügava pettumuse: lubatud kaupade küllus hoolitseva nõukogude võimu tingimustes osutus vaid ajakirjanduslikuks ilukõneks. Minu poolt esitatud julgeolekuaruannetes fikseeritud elanikkonna meeleolud ja publitseeritud mälestuste toon näitab, et elanike reaktsioon toimunule polnud nn nõukogudevastase elemendi pahatahtlikkus, vaid kibe tõde – riik polnud majanduslikult suuteline tagama elanikkonnale esmatarbekaupu. Propaganda, luues pildi õnnestunud reformist, kasutas meelsuse kujundamiseks ka hirmutamist. Rahulolematus oli stalinismi ajal lubamatu, pikad järjekorrad, kaubadefitsiit ja müüjate ebaviisakus oli reaalsus, millega tuli leppida.

Järgnevatel aastatel lõhuti Eesti sotsiaalne struktuur ning maaelu takerdus toimetuleku- ja sotsiaalprobleemide tõttu aastakümneteks. Linna- ja maaelanikkonna materiaalsed võimalused eristusid edaspidi kardinaalselt: linnatöölise-teenistuja palk sai määravaks rahvastikuprotsesside kujundajaks. Sisemigratsioon – linnadesse tööle

suundunud inimesed – ja teistest liiduvabariikidest Eesti NSV tööstuspiirkondadesse saanud muukeelne elanikkond mõjutavad siinset rahvastikupilti tänaseni.

Antud töö vaatles 1947. aasta rahareformi ja kaardisüsteemi kaotamise ettevalmistamist, läbiviimist ning elanikkonna toimetulekut üldisemalt. Majanduslik ja rahanduslik analüüs nõuab spetsiifilist ja asjatundlikku lähenemist. Arvan, et eestimaalaste migratsiooni, tervisekäitumise ja meediauuringute seisukohast saab antud periood veel olulist teavet anda, seetõttu on põhjust sõjale järgnenud aastatel pilk peal hoida.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiivimaterjalid

Ajalooarhiiv (EAA)

F T-23 – Tartu Linna TSN Täitevkomitee Kaubandusosakonna Toidu- ja Tööstuskaupade Kaardibüroo

Riigiarhiiv (ERA)

F R-4 – Eesti Vabariigi Rahandusministeerium

Riigiarhiiv (ERAF)

F 1 – EKP Keskkomitee

F 131SM – ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee eriteadete materjalide kolleksioon

Publitseeritud allikad ja kirjandus

Applebaum, A. Raudne eesriie 1945/1956. Tallinn: Varrak, 2013

Brett, E. A. The world economy since the war: the politics of uneven development. Basingstoke; London: Macmillan, 1986

Judt, T. Pärast sõda: Euroopa ajalugu 1945. aastast. Tallinn: Varrak, 2007

Mertelsmann, O. Alatoitumuse tekitamine põllumajanduslikult rikkas piirkonnas: stalinistlik toiduainetega varustamise poliitika 1940. aastate Eestis. – Ajalooline Ajakiri, 2010, 2 (132)

Van der Wee, Herman. Prosperity and upheaval: the world economy 1945–1980. Harmondsworth: Penguin Books, 1991

Zubkova, J. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. Tallinn: Varrak, 2009

Денежная реформа 1947 г. В СССР и конфискационные денежные реформы в Европе 1944 -1948 гг. <http://www.bonistikaweb.ru/KNIGI/den-20.htm>. Vaadatud: 26.03.2014

Зигуненко С. Образцы послевоенных денег предложил сам Сталин. <http://www.bonistikaweb.ru/ТЕХНИКА-MOL/krilkov.htm>. Vaadatud: 26.03.2014

Зубкова Е.Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945– 1953. М.: РОССПЭН, 1999

Левичева И., Петров Ю., Татаринев С. Денежная реформа 1947 года: неизвестные подробности. – Родина. 2011. N 1, lk 50-54

Пушкарев В.С. (Сост.). Денежная Реформа в СССР 1947 года. Документы и материалы. М.: РОССПЭН, 2010

Пушкарев В. С. Денежная реформа 1947 г. и «черный» рынок. <http://www.bonistikaweb.ru/KNIGI/den-20.htm>. Vaadatud: 26.03.2014

Твердюкова Е.Д. Государственное Регулирование Торговли в СССР (Конец 1920-Х — Середина 1950-Х Гг.): Историко-Правовой Анализ. – Спб.: Филологический Факультет Спбгу; Нестор-История, 2011

Ходяков М. В. Люди и деньги: денежная реформа 1947 г. и деятельность Ленинградской бумажной фабрики Гознак. Новейшая история России. 2011. N1, lk. 54-65. <http://www.cceol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=160f79de-5c6a-4b8d-b523-5ba7a0959e7e&articleId=cb7b574f-62c7-436d-a472-735c0ea3d7e6>. Vaadatud: 26.03.2014

Mälestused

Eesti rahva elulood III. Elu Eesti NSVs. Koostanud: Rutt Hinrikus. Tallinn: Tänapäev, 2003

Oiderma, H. Elu sõlmed. Tallinn: Faatum, 2007

Pakk, E. Meile antud ajast. Tallinn: Ilo, 2007

Raave, K. Üksainus elu. Halliste: K. Raave, 2003

Rooma, E. Emajõe ääres kasvanud. Onu Eskimo mälestusi. Tartu: E. Rooma, 2008

Roos, J. Läbi punase öö II. 1947. aasta päevik. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 2000

Зверев А.Г. Записки министра. М.: Политиздат, 1973

Perioodika

Noorte Hääl. 1947

Postimees. 1947

Rahva Hääl. 1947

MONETARY REFORM OF 1947 IN SOVIET UNION AND ESTONIAN SSR: IMPLEMENTATION AND RESPONSES IN SOCIETY

SUMMARY

Documents regarding the monetary reform of 1947 in Soviet Union were until recently classified and unavailable for researchers. Therefore the reform was called “unknown reform”. Reform itself was not something unique – after World War II most European countries tried to control post-war inflation with some kind of monetary reform.

The aim of present thesis is to give an overview about liquidation of ration-card system and preparation and implementation of monetary reform in Soviet Union. Thesis bases on newer treatments and sources. It also shows events and attitudes in Estonian SSR, where political and economic changes caused transformation of everyday life under the influence of different cultural space.

Thesis consists of introduction, three chapters and abstract. In the first chapter, general overview is given about European economic situation after World War II until 1947. Chapter two deals with wartime changes in Soviet economy, preparation and implementation of monetary reform and discontinuing of rationing system in 1947. Chapter three is describing the mentality of Estonian population concerning monetary reform and liquidation of ration-card system. Abstract tries to give a complex picture about post-war subsistence, results of monetary reform in Soviet Union and population’s attitudes.

Life in post-war Europe was poor and difficult. Year 1947 was a landmark. There was fear that drastic conditions would help communist ideas to spread. Therefore US initiated Marshall plan –reconstruction programme for Europe. Confiscating monetary reforms were carried out in very complicated situation of first post-war years. Investments, loans and reforms balanced economy and finance. Governmental responsibility for citizen’s welfare assured social and political stability. Life in the conditions of market economy improved soon, post-war decisions gave base to the future affluent society in Western Europe. In Eastern Europe Soviet regime imposed different rules. Focusing upon heavy industry, planned economy and state-fixed prices made the

development of market impossible. Everyday needs of population were not dealt with already in first post-war years.

Monetary reform took place on December 16-22, 1947. Preparation for the reform had begun already during wartime, in 1943. Warfare demanded money and excessively issued roubles had to be withdrawn from circulation. Monetary reform was carried out rapidly and effectively, rationing system was discontinued at the same time. Value of rouble rose notably and since now state had some financial reserve; the amount of cash decreased three times. The aims of the reform (retire excessive money from circulation, liquidate great deposits, shorten national debt) were fulfilled. The reform was successful from the state's point of view. On the other hand, it brought social problems and noticeable decline in the living standard of population.

Development of food and light industry, compared to pre-war level, was a precondition for discontinuing rationing system. In 1947 it was not achieved. There were formed some state stocks and reserves before liquidation of card system. These stocks were put on the market during reform and so the impression of abundance was created in some cities, first and foremost in Leningrad and Moscow. But most people had nothing to buy, there was no food and also non-food items. In many regions people even had no bread.

1947 monetary reform connected Estonia to the "blood stream" of Soviet economy. It was intended that Estonian SSR would be Soviet republic with well-developed industry. But at first, the legacy of war – poverty and hunger – had to be overcome. According to Jaan Roos people lived in Estonian farms in 1947 "as before", there was enough to eat, but in towns lack of food prevailed. People had great expectations concerning liquidation of ration-card system. In reality, the monetary reform and discontinuing of the rationing were great disappointments. Promised abundance of commodities in the caring conditions of Soviet power was only a journalistic rhetoric. Attitudes of population documented in secret police accounts and tone of published memoirs show that the reaction of people was not so-called malevolence of Anti-Soviet elements but bitter truth: state was not able to provide basic commodities to population. Propaganda painted a picture of successful reform and also used deterrence for moulding

the mentality. Disaffection was unacceptable during Stalin's era. Long queues, scarcity of commodities and impoliteness of salespersons was the reality to be reconciled with.

LISAD

Lisa 1

NSV Liidus käibel olnud rahatähtedest

1922. aastast väljastas NSV Liidu pank kullakattel rahasid – tšervoonetseid, riigikassa piletid olid rublad. 1925-1926. aastatel lõpetati tšervoonetsite väljaandmine ja käibesse jäi rublad, ehkki seaduses seda ei fikseeritud. 1947. aasta rahareformiga tulid käibesse uued rublad.¹⁵⁵

Teenekas Goznaki peakunstnik Igor Krõlkov, kes tollal töötas legendaarse I. Dubasovi alluvuses, meenutab, et uute rahade kujunduseks andis vihje J. Stalin. Esimestel kavanditel oli rahadel kujutatud jalaväelast, tankisti, lendurit, kuid teema ei sobinud – sõda on ju läbi, tuleb rahuaegsed motiivid esile tuua. Kunstnike kimbatuse nõupidamisel lahendas Stalini retooriline küsimus: „Õelge, aga miks tsaariaegsed rahad halvad olid?“ Vastust mõistagi ei oodatud ning nii said uued rublad tsaariaegsete assignaatide sarnased, „pseudoslaavi kaupmehestiilis“, kuid tehniliselt meisterlikult teostatud.¹⁵⁶ 5-rublase eskiis, mis sarnanes väga 1909. aasta kupüürile, andis tooni kogu 1947. aastal käibesse tulnud rahaseeria kujundusele, mida on nimetatud „nõukogude impeeriumi stiiliks“.¹⁵⁷

Juba 1945. aasta algul sai riigipaberite tootmise kogemusega Leningradi paberivabrik rahanduse rahvakomissarilt A. Zverevilt riikliku eriülesande rahade trükkimiseks sobiva paberi väljatöötamiseks. Nõueteks, mis uutele rahadele esitati, oli kõrge rebenemiskindlus, võrreldav Ameerika dollariga, ning 50 ja 100 rublastele pangapiletitele paigutatav vesimärk: V. I. Lenini portree. Tehniliselt küljest osutus ülesanne väga keeruliseks – NSV Liidus puudus kogemus portree-vesimärkide trükkimisest ülivastupidavatele paberitele. 1946. aastal algasid katsed uuttüüpi eripaberi väljatöötamiseks ning terve aasta kulus võitlusele suure praagiprotsendiga. Tootmisplaani täitmine osutus tõsiseks katsumuseks.¹⁵⁸

---

¹⁵⁵ 1947. aasta rahareformi läbiviimise ja tulemuste analüüs. – **Пушкарев В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 578.

¹⁵⁶ **Зигуненко С.** Образцы послевоенных денег предложил сам Сталин. (<http://www.bonistikaweb.ru/ТЕХНИКА-MOL/krilkov.htm>)

¹⁵⁷ **Ходяков М. В.** Люди и деньги: денежная реформа 1947 г. и деятельность Ленинградской бумажной фабрики Гознак. Новейшая история России. 2011. Nr 1, lk. 57.

¹⁵⁸ **Ходяков М. В.** Люди и деньги: денежная реформа 1947. г, lk. 55.

16. märtsil 1946. aastal tegi rahandusminister ettekande J. Stalinile, et saada kinnitus uute rahatähtede näidistele ning luba nende trükkimise alustamiseks.¹⁵⁹ Juulis palus riigijuhilt nõusolekut muuta uute rahade kujundust – NSV Liidu riigivapi senise üheteistkümnes keeles kirja asemel trükkida 1947. aastal käibesse tulevatel kupüüridel kirjad kuueteistkümnes keeles.¹⁶⁰ 1947. aasta aprillis teatas finantsminister V. Molotovile ja J. Stalinile, et raha trükkimine kulgeb plaanitust aeglasemalt, põhjuseks paberi kõrge kvaliteet ja sellega seotud tootmise oluliselt kõrgemad tehnilised nõudmised. Seetõttu valmib tähtajaks 1. oktoobril planeeritud 45 miljardist rublast vaid 31 miljardit; 1. jaanuariks 1948. aastal aga juba 42 miljardit rubla, mis teeb rahareformi läbiviimise võimalikuks.¹⁶¹

Vaatamata uue tehnoloogia kasutuselevõtmise raskustele valmis 1947. aasta 16. juuliks esimene saadeti 16 376 miljoni uue rublaga ning Riigipank sai alustada rahade laialivedu kaugpiirkondadesse. 3. oktoobril teatab A. Zverev ettekandes, et septembris on rahade valmistamise plaan täidetud 106,4%. Kokku on valminud 32 553,7 miljonit rubla.¹⁶² Detsembriks valmis 44,1 miljardit rubla ja rahareformi läbiviimine sai võimalikuks. 1947. aastal tulid käibesse 1-, 3- ja 5-rublased riigikassapiletid ning 10-, 25-, 50- ja 100-rublased pangapiletid.¹⁶³

---

¹⁵⁹ A. Zverevi kiri uutest rahatähtedest J. Stalinile, 16. märts 1946. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 175.

¹⁶⁰ A. Zverevi märgukiri J. Stalinile, 8. juuli 1946. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 195.

¹⁶¹ A. Zverevi kiri rahareformi läbiviimisest V. Molotovile ja J. Stalinile, 3. aprill 1947. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 205.

¹⁶² Zverevi kiri Molotovile, 3. oktoober 1947. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 287.

¹⁶³ Ülevaade rahandusest peale sõda rahareformini, november 1951. – **Пушкарёв В.С.** (Сост.) Денежная реформа в СССР 1947 года, lk. 593.

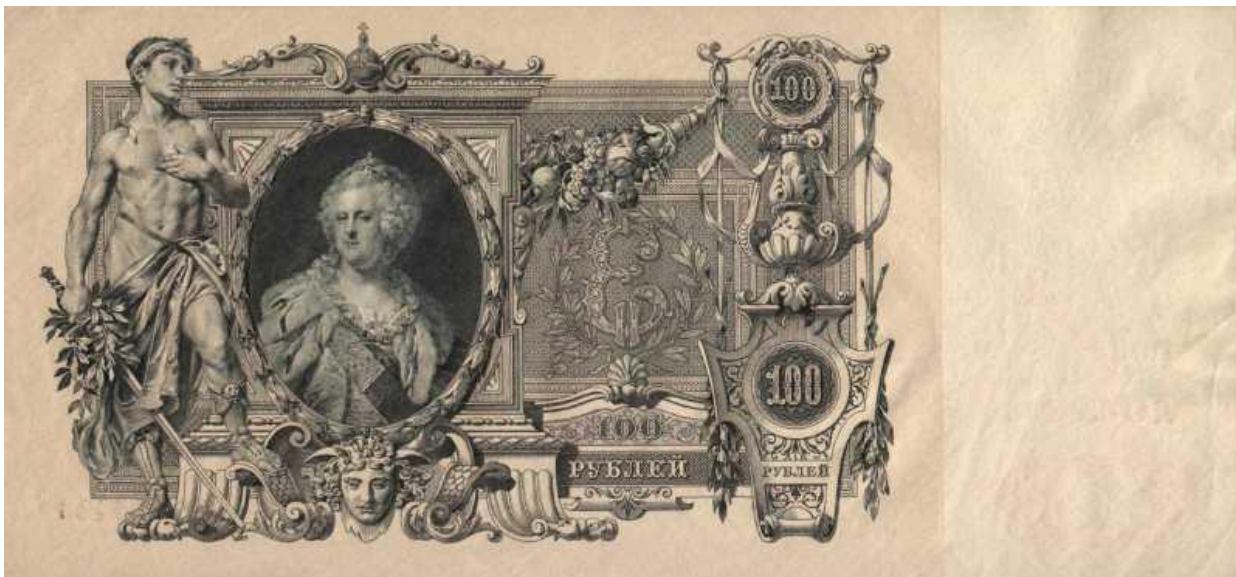
Рahade näidised. 1909. ja 1947. aasta kupüürid¹⁶⁴

¹⁶⁴ Ходяков М. В. Люди и деньги: денежная реформа 1947 г. и деятельность Ленинградской бумажной фабрики Гознак. Новейшая история России. 2011. N1, lk. 57-60.
<http://www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=160f79de-5c6a-4b8d-b523-5ba7a0959e7e&articleId=cb7b574f-62c7-436d-a472-735c0ea3d7e6>. Vaadatud 26.04.2014.

“Katarina” ehk 1910. aasta 100-rublane

<http://bonistics.org/data/banknotes//100072/reverse.jpeg>. Vaadatud 26.04.2014

Lisa 2

Kaardinormide tabel. EEA.T-23.2.16. L. 103.

Varustamis- grupid	Leib päevas kg.	Toiduained kuus				Kaardi tunnus- tähed
		suhkur kg.	liha- kala kg.	rasv- ained kg.	tangud kg.	
Tööliste	500	400	1.800	400	1.200	T
Teenistujate	400	300	1.200	300	800	Tn
Ülalpeetavate Töövõimetute	300	200	500	200	600	Ü-T
Ülalpeetavate Töövõimeliste	300	200	-	-	600	Ü-L
Laste kuni 12.a.	300	300	400	300	800	L

5. Leiva, suhkru, liha-kala, muude toiduainete ja tööstuskaupade kaartide, hinnaks on ENSV Kaubanduse Rahvakomissari poolt ajutiseks määritatud a -.20 kop iga loetlud liigi kaardi pealt.

**Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele
kättesaadavaks tegemiseks**

Mina, Monika Levkin (sünnikuupäev: 13.01.1968)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
**bakalaureusetöö „1947. aasta rahareform NSV Liidus ja Eesti NSVs: teostamine ja
vastukajad ühiskonnas“**, mille juhendaja on prof Tõnu Tannberg,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse
tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja
lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 19.05.2014

(allkiri)